

**İbn Sa'd'ın et-Tabakât'ında Kesîru'l-Hadîs Râviler
-Medîneli Tabiûn Özelinde-**

Râwîs of Kathîr Al-Hadith in Ibn Sa'd's *Tabaqât*
-in the Example of Tabi'ûn of Madinah-

Veli Aba

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Assoc. Prof. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam University Faculty of Theology, Department of
Hadith

Kahramanmaraş / Turkey
vaba75@hotmail.com
orcid.org/0000-0003-4558-038X

Gazi Sevil

Milli Eğitim Bakanlığı
Ministry of National Education
Osmaniye / Turkey
gazisevil01@gmail.com
orcid.org/0000-0003-0557-1737

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü: Araştırma Makalesi / **Article Type:** Research Article

Geliş Tarihi: 29 Nisan 2022 / **Date Received:** 29 April 2022

Kabul Tarihi: 28 Haziran 2022 / **Date Accepted:** 28 June 2022

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2022 / **Date Published:** 30 June 2022

Yayın Sezonu: Haziran 2022 / **Pub Date Season:** June 2022

Atf: Aba, Veli - Sevil, Gazi. "İbn Sa'd'ın et-Tabakât'ında Kesîru'l-Hadîs Râviler -Medîneli Tabiûn Özelinde-". *Akademik Siyer Dergisi* 6 (Haziran 2022), 111-140.

Citation: Aba, Veli - Sevil, Gazi. "Râwîs of Kathîr Al-Hadith in Ibn Sa'd's *Tabaqât* -in the Example of Tabi'ûn of Madinah-". *Journal of Academic Sirah* 6 (June 2022), 111-140.

<https://doi.org/10.47169/samer.1111092>

İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/samer> **e-mail:** akademiksiyerdergisi@ksu.edu.tr

Yayıncı: KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

Published by: KSU Sirah Researches Application and Research Center

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Veli Aba - Gazi Sevil).

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Veli Aba - Gazi Sevil).

Bu makale Creative Commons Atıntı-GayriTicariTüretilemez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License CC BY-Nc 4.0.

Öz

İslam geleneğinde iki temel kaynaktan birisi olan sünnetin/hadisın kayıt ve rivayetinde yer alan şahıslar dinin gelecek nesillere sağlam şekilde ulaşmasına aracılık etmişlerdir. Peygamber'imizin (sav) yetiştirdiği ilk nesil olan sahâbeden, "müksirûn" olarak isimlendirilen şahıslar bu hususta öncü olmuşlardır. Onlardan sonra gelen tabiûn ve tebeu't-tâbiîn tabakalarında da yine onlar gibi *çok hadis rivayet eden* anlamında "kesîru'l-hadis" râviler olmuştur. Bu şahıslar Mekke, Medine, Kûfe, Basra gibi İslam coğrafyasının pek çok önemli şehrinde bulunmaktaydılar. Tarihçi kimliğiyle tanınan Muhammed b. Sa'd (230/845), bu râvileri *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr (et-Tabakâtü'l-kübrâ)* isimli eserinde kaydetmiş, haklarında çeşitli cerh-ta'dîl ifadeleri kullanmıştır. Bu makalemizde Medîneli tâbiûn tabakasına mensup olup haklarında İbn Sa'd'ın çok hadis naklettiğini ifade ettiği râviler tespit edilip söz konusu râviler hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Râvi, İbn Sa'd, Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr, Kesîru'l-hadis.

Abstract

The people involved in the recording and transmission of the sunnah/hadith, which is one of the two main sources in the Islamic tradition, mediated the transmission of the religion to future generations. The first generation of the Companions brought up by our Prophet (pbuh), known as "Mukthirun", became pioneers in this regard. There were also "kathîr al-hadith" narrators among the tâbi'ûn and tâbi'û al-tâb'in who came after them, in the sense of "reporting many hadiths". These people were in many important cities of the Islamic geography such as Mecca, Medina, Kufa and Basra. Known for his identity as a historian, Muhammad b. Sa'd (d. 230/845) recorded these narrators in his book called *Kitâb al-Ṭabaqât al-Kabîr* and used various jarh-ta'dîl expressions about them. In this article, the narrators who belong to the tâbi'ûn of Medinah and about whom Ibn Sa'd said that he narrated many hadiths will be identified and evaluations will be made about the narrators in question.

Keywords: Hadith, Râwî, Ibn Sa'd, Kitâb al-Ṭabaqât al-Kabîr, Kathîr al-hadith.

GİRİŞ

Sahâbe neslinden itibaren sünnetin/hadisî tahammül ve edasında gayret gösteren şahıslar dinin sonraki nesillere sağlam ve sağlıklı bir şekilde ulaşmasını hedef edinmişlerdir. Hz. Peygamber’in de teşviki¹ ile insanlar öğrendiklerini başkalarına aktararak dinin yayılmasını sağlamışlardır. Bunlar içerisinde bin adetten fazla rivayeti olup kendilerine “*müksirûn*” denilen yedi sahabe ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan Hz. Peygamber’in (sav) tüm hadislerinin günümüze eksiksiz bir şekilde ulaşmama ihtimali de bu bağlamda gözden kaçırılmaması gereken bir durumdur. Bundan dolayı Hz. Peygamber’in (sav) tüm hadislerinin günümüze ulaştığını ispat etmek mümkün görünmemektedir. Zira her ne kadar muhaddisler başta olmak üzere İslamî ilimlerle meşgul olanlar hıfz, kitabet, tedvin, tasnif, rıhle faaliyetleri ve daha başka usullerle hadisleri tahammül ve eda metotlarıyla sonraki nesillere nakletmiş; münekkid² âlimler de nakledilen hadislerin sıhhatini tespit etmekte son derece titiz davranmış olsalar dahi tarihi süreç içerisinde bazı hadislerin farklı sebeplerle kaybolması veya unutulması da pekâlâ mümkündür.

Bu makalemizde İbn Sa’d ve -özellikle- *Tabakâtü’l-kübrâ* isimli eseri tanıtıldıktan sonra kesîru’l-hadîs ıstılahı ve bununla ilintili olan kavramlar analiz edilecektir. *Tabakât*’ta bulunan kesîru’l-hadîs râvilerden Medîneli olan tabiûn tespit edilerek -çalışmamızın kapsamını aşmaması adına- bir kısmı tanıtılacaktır. Ayrıca gerek sahâbe arasında gerekse sonraki nesillerde yaşayan âlimleri çok hadis nakletmeye teşvik eden sebepler irdelenecektir.

Öte yandan sahâbe ve tabiûndan bazılarının çok hadis rivayet etmekten kaçındıkları görülmektedir. Elbette az hadis rivayet etme düşüncesinin pek çok sebepleri vardır. Bunların başında Hz. Peygamber’in kendisi adına yalan söylemeyi yasaklayan hadisini zikretmek mümkündür.³ Hatta Buhârî *Sahîh*’inde bu rivayetleri “*Hz. Peygamber’e Yalan İsnat Etmenin Günah Olması*” adında bir bab altında toplamıştır. Aynı zamanda ilgili kişilerden bazısının ömürlerinin kısalığı, bazısının devlet yönetimiyle meşguliyetleri ve diğer bir kısmının da hadis rivayetinde hata yapmaktan çekinmeleri bu bağlamda onları Hz. Peygamber’den (sav) mümkün mertebe az hadis nakletmeye sevk etmiştir.⁴

¹ İlgili hadisler için bkz. Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen* (Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), “İlm”, 7 (No. 2656; 2657; 2658).

² Tenkid kavramı ve münekkidlerin objektifliği hk. bkz. Nuray Korkmaz - Veli Aba, “Râvî Tenkidinde Objektiflik Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Siyer Dergisi* 5 (01 Ocak 2022), 70-90.

³ İlgili hadisler için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cûfî el-Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî* (Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 2001), “İlm”, 3 (No. 106); Tirmizî, “İlm”, 8 (No. 2660); Yine Abdullah b. Zübeyr, babası olan Zübeyr b. Avvâm’a kendisinin neden başkaları gibi Hz. Peygamber’den hadis rivayet etmediğini sorunca babası ona: “Ben Peygamber’in yanından ayrılmazdım; fakat o: “مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ فَلْيَنْبِؤْا مَعَهُ مِنَ النَّارِ” ‘Kim benim adıma yalan konuşursa ateşteki yerine hazırlansın’ buyurdu.” cevabını vermiştir. Anlaşılan o ki burada Zübeyr b. Avvâm, nakilde hata yapmaktan ziyadesiyle çekindiği için çok hadis nakletme konusunda ihtiyatlı davranmıştır. Bkz. Buhârî, “İlm”, 33 (No. 107); Ayrıca bkz. Tirmizî, “İlm”, 8 (No. 2659, 2660, 2661).

⁴ İmran b. Husayn’ın şu sözleri az hadis nakletme hassasiyeti noktasında örnek verilebilir: “Vallahi kanaatim o ki, eğer istesem, hiçbirini tekrar etmeksizin Hz. Peygamberden aralıksız iki gün boyunca hadis rivayet edebilirim. Benim bundan geri kalmamın sebebi şudur: Hz. Muhammed’in ashabından bazıları var ki, ben onlarla beraber bulunduğum, onlarla beraber dinlediğim halde, onlar öyle hadisler rivayet ediyorlar ki, hiç de işittikleri gibi değil. Anladım ki, onlar bu halleriyle hayırdan geri kalmıyorlar, fakat ben onların karıştırdıkları gibi karıştırmaktan korkuyorum.” Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *Te’vîlu muhtelif’il-hadîs* (b.y.: Mekteb’ül-İslami, Müessesetü’l-İşrak, 1999), 91; Hz. Ebû Bekir Hz. Peygamber’in vefatından sonra

Sonraki asırlarda râvilerin hayatlarını/biyografilerini anlatan rical kitapları da hadis nakil ve tenkid faaliyetlerinin bir ürünü olarak hadis edebiyatındaki yerini almıştır. Bunların içinde İbn Sa'd'ın (230/845) ve Halife b. Hayyât'ın (240/854-55) *et-Tabakât*'ları; Yahyâ b. Maîn'in (233/848) *et-Târîh*'i, Ali b. Medî'nin (234/848-49) *İlelül-hadîs*'i ve Ahmed b. Hanbel'in (241/855) *Kitâbü'l-ilel ve ma'rifeti'r-ricâl* isimli eseri bu alanda ilklerdendir.⁵ Günümüze ulaşan ilk tabakât kitabı ise İbn Sa'd'ın *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*'idir.⁶ Alanında ilk olması ve pek çok râviyi ihtiva etmesi itibariyle hadis ilminde de dikkate şayan olan bu eser günümüze kadar önemini korumuştur.⁷

Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr, siyer ve megâzî kitabı olmasının yanında hadis râvilerinin de biyografilerini ihtiva etmesi bakımından araştırma alanımıza girmektedir. İbn Sa'd, bu eserinde biyografisini verdiği şahıslarla ilgili olarak bazen "Az hadis rivayet etmiştir.", "Bazı hadisler rivayet etmiştir." der. Bazen ise "Çok hadis rivayet etmiştir." şeklinde açıklamalarda bulunur. Hadis ilmi içerisinde bu râvilerin, özellikle çok hadis rivayet ettiği kaydedilen râvilerin rivayetlerinin temel hadis külliyyatı içerisinde araştırılması gerekmektedir. Zira Hz. Peygamber'in (sav) hadislerinin tümünün günümüze kadar ulaşmadığını tespit etmenin bir yolu da çok hadis rivayet ettiği söylenen râvilerin rivayetlerinin hakikatte mevcudiyetleri ve azlık-çokluğudur. Eğer bu râvilerden bir kısmının rivayetleri kaynaklarda bulunamazsa bu durum, tarihî süreç içerisinde rivayet kaybının yaşandığını göstermektedir. Kesîru'l-hadîs olan râviler ve bunların rivayetlerinin tespiti, günümüze kadar gelen muteber hadis tasnifatında yer almaları bakımından onların değerlerini de ortaya koyabilir. Aynı zamanda söz konusu râvilerin zaman içinde kaybolan rivâyetlerinin olup olmadığının tespit ve değerlendirilmesinde de bu tür çalışmalar önemli ve sıhhatli veriler sunmada son derece önem arz etmektedir. Böylece asırlar önce kesîru'l-hadîs konumunda iken daha sonraları bir râvinin rivâyetlerinin sayıca azalması ya da tamamen yok olmasının hangi sebepten dolayı olabileceği farklı açılardan ele alınabilir. Bu ise günümüze kadar ulaşan eserlerin tarihi süreç içerisinde son şeklini hangi aşamalardan geçerek aldığının tespitini mümkün kılacaktır.⁸ Ancak makalemizin sınırlarına riayet bakımından burada sadece İbn Sa'd'ın hayatı, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*'in sahasındaki önemi ve adı geçen eserde "Medineli tabiûn" tabakasına mensup olan kişilerden müellifçe "Çok hadis rivayet etmiştir." denilen râvilerin bir listesini çıkararak onlar hakkında kısa bilgiler vereceğiz. Zira bu tabakada dahi toplamda 890 tabiûnun biyografisi bulunduğundan biz içinden çok hadis rivayet edenleri burada zikredeceğiz.

1. İBN SA'D'IN HAYATI, HOCALARI, TALEBELERİ VE ESERLERİ

insanları toplayarak onlara: "Siz Rasûlullah'tan hadisler naklediyorsunuz ve bunda ihtilafa düşüyorsunuz; sizden sonrakiler daha çok ihtilafa düşerler. Siz Rasûlullah'tan birşey nakletmeyiniz!.." demesi de yine rivayetten tamamen menetme olarak değil; kesin olarak emin olunmadığı takdirde hadis nakletmenin insanlar arasında tartışma ve karışıklıklara sebep olması ihtimalinden dolayıdır. Bkz. Şemseddîn Ebu Abdullah ez-Zehabî, *Tezkiretu'l-huffâz* (Beirut: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 1419/1918), 1/9.

⁵ Mehmet Eren, *Hadis İliminde Rical Bilgisi ve Kaynakları* (Ankara: İSAM Yayınları, 2018), 52.

⁶ Mustafa Fayda, "İbn Sa'd" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/294-297.

⁷ Ahmet Önkâl, "İbn Sa'd'ın Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr'inin İslâm Kültüründeki Yeri ve Önemi", *Bir Âlim-Bir Eser İbn Sa'd ve Tabakât*, ed. Muhammed Ali Alioğlu (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 95-103.

⁸ Bu konuda hâlihazırda daha geniş kapsamlı bir çalışmamız devam etmekte olup bununla *Tabakât*'ta "çok hadis rivayet ettiği" kaydedilen râvilerin *Kütüb-i Sitte* içerisindeki rivayetleri incelenerek onların rivayetlerinin günümüze ulaşip ulaşmadığı tetkik edilecektir.

Adı Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib ez-Zührî'dir. İbn Sa'd diye meşhur olmuştur, Basra'da doğmuştur.⁹ Hocası Vâkîdî'ye katiplik yapması itibariyle kendisine "Kâtibu'l-Vâkîdî" denilmiştir. Zamanının pek çok ilim erbabından istifade etmiştir. İlim tahsili için Basra'nın dışında Mekke, Medine, Kûfe gibi önemli şehirlere gitmiştir. Gittiği yerlerde bulunan önemli şahsiyetlerden çokça istifade ederek meşhur eserini telif etmiştir. Onun hakkında pek çok âlim övgüyle söz etmiş; ilminin ziyadeliği konusunda ve rivayetlerinin sağlamlığı hususunda kahir ekseriyeti ittifak etmişlerdir.¹⁰

1.1. Hocaları

İbn Sa'd'ın birçok hocası vardır. Zira binlerce şahıs hakkında biyografi kaydedebilmek için sınırlı birkaç kişi ile görüşmenin ve sadece belli şahıslardan ilim almanın elbette ki geniş hacimli bir külliyyat telif edebilmek için yeterli olmayacağı aşikardır. Biz burada İbn Sa'd'ın nakilde bulunduğu bazı hocalarını kaydedeceğiz.

Musa b. Ukbe (141/758): Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber çocuk yaşta Abdullah b. Ömer ile hac yolculuğunda karşılaşmıştır. Yetişkinlik çağında ise Mescid-i Nebevî'de dersler vermiştir. Megâzî hususunda ilmi olup İbn Sa'd da ondan istifade etmiştir.¹¹

Muhammed b. İshak (151/768): *el-Megâzî* kitabının müellifidir. Asım b. Amr, Abdullah b. Ebî Bekr (11/632-633) ve İbn Şihâb ez-Zührî (124/742) gibi meşhur âlimlerden dersler almıştır. *el-Megâzî* kitabı; el-Mübteda, Meb'as ve Megâzî olmak üzere üç kısımdan müteşekkildir. İbn Sa'd'ın Bedir'e katılan Muhacir, Bedir'e katılan Ensar ve Mekke'nin fethinden önce Müslüman olanlar ile ilgili bilgilerini ondan istifade ile yazdığı söylenebilir.¹²

Ma'mer b. Raşid (153/770): Kendisi Basralıdır. Hadis ilminde önemli isimlerdendir. Onun megâzî alanında eser telif etmiştir ki İbn Sa'd'ın kaynaklarından birisi budur. Ma'mer b. Raşid nübüvvet öncesi dönem ve Ehl-i kitap ile de ilgilenmiştir. İbn Sa'd onun rivayetlerini Abdürrezzâk b. Hemmâm tarikiyle almıştır.¹³

Ebû Ma'ser es-Sindî (170/787): İbn Sa'd'ın alıntılar yaptığı bir diğer isim de Ebû Ma'ser es-Sindî'dir. O, Hz. Peygamber'in (sav) tüm hayatı ile ilgili malumatlara sahipti. İbn Sa'd, Bedir'e katılan Muhacir ile Ensar hakkındaki yazılarında ondan yararlanmıştı. Yine Ensar'ın ileri gelenleri hakkındaki yazılarında da ondan istifade ettiği görülmektedir.¹⁴

Ma'n b. İsa (198/814): İbn Sa'd bu hocasından Resûlullah'ın (sav) evi ile ilgili bilgileri aktarırken ve Medineli tabiûndan bahsederken yararlanmıştı.¹⁵

⁹ Fayda, "İbn Sa'd", 20/294-297.

¹⁰ Bu konuda bkz. Ali Çelik, "İbn Sa'd'ın Hadisçiliği", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7 / 13 (Nisan 2017), 284.

¹¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, çev. Musa Kazım Yılmaz vd. (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), I/xlvi.

¹² İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, I/xlvi.

¹³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, I/xlvii.

¹⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, I/xlvii.

¹⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, I/xlvii.

Umâre b. el-Kaddâh (204/820): Tam adı Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Umâre b. el-Kaddâh el-Ensârî'dir. Dönemin neseb âlimlerindedir. İbn Sa'd, Ensar'ın tarihini yazarken onun "Nesebü'l-ensâr" eserinden istifade etmiştir.¹⁶

Hişâm el-Kelbî (204/820): Tam adı Ebu Münzîr Hişâm b. Muhammed b. Es-Sâib el-Kelbî'dir. Babası gibi eski Arap tarihine meraklı bir âlimdir. el-Kelbî, Hz. Peygamber'le (sav) ilgili bölümleri yazarken İbn Sa'd'ın istifade ettiği bir diğer hocasıdır. Bununla beraber Bedir'e katılan Muhacir ile Ensar'dan bahsederken de ondan istifade etmiştir. Yine Mekke'nin fethinden önce müslüman olanları yazarken ve Hz. Peygamber'in evi ile ilgili bilgileri aktarırken bu hocasından iktibasları olduğu da karşımıza çıkmaktadır.¹⁷

Vâkıdî (207/823): Tam adı, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî'dir. Hicrî 130 (m. 747) yılında Medine'de mevâlî bir aile içinde doğdu. Dedesi Vâkıd'a nisbetle Vâkıdî diye meşhur olmuştur. Mâlik b. Enes (179/795) ve çevresindeki kişilerden, İbn Şihâb ez-Zührî'nin yeğeni Muhammed b. Abdillâh ile Muhammed b. Aclân (148/765), İbn Cüreyc (150/767), Üsâme b. Zeyd el-Leysî, Mahreme b. Bükeyr el-Medenî'den ve daha birçok muhaddisten hadis almış; Ma'mer b. Râşid ve Osman b. Dahhâk el-Medenî (180/797) yanında bilhassa Ebû Ma'ser es-Sindî'den (170/787) megâzî bilgilerini tesbit etmiştir.¹⁸ İbn Sa'd hocası Vâkıdî'nin kâtipliğini yaptı ve onunla "Kâtibü'l-Vâkıdî, Sâhibü'l-Vâkıdî, Gulâmü'l-Vâkıdî" gibi lakaplarla anılmasına yol açan yakın bir dostluk kurup ölümüne kadar yanından hiç ayrılmadı. Bu arada hem kendisinden hem kütüphanesinden faydalandı ve bu hususu *eş-Tabakât'*ın çeşitli yerlerinde zikretmiştir. Vâkıdî dinî ilimler ve tarih alanında birçok eser telif etmiştir. İbnü'n-Nedîm, *Fihrist'*inde yirmi sekiz kitabının adını verir.¹⁹ İbn Sa'd da bu hocasından çokça istifade etmiştir.

Ebû Nuaym el-Fazl b. Dükeyn (219/834): Ebû Nuaym "Kitâbu'l-menâsik" ve "Kitâbu'l-mesâilü'l-fıkhiyye" eserlerinin sahibidir. İbn Sa'd, sahâbenin beşinci tabakasında Bedir'e katılan muhacir ile ensarı ve Medineli Tabiûnden Basra'ya yerleşenleri anlatırken ondan istifade etmiştir.²⁰

el-Medâinî (228/843): Tam adı Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Abdillâh'tır. Siyer, megâzî, ensâb ve eyyamu'l-Arab hakkında ilim sahibidir. İbn Sa'd, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den bahsederken ve Medineli tabiûnu anlatırken ondan istifade etmiştir.²¹

1.2. Talebeleri

İbn Sa'd'ın talebeleri onun eserlerinin günümüze ulaşmasında önemli rol oynamışlardır. Bununla beraber kaynaklarda talebeleri hakkında geniş malumat bulunmamaktadır. Talebelerinden bir kısmı şunlardır: dil ve nahiv âlimi olan Ahmed b. Ubeyd (278/891), tarihçi ve neseb âlimi olan Belâzûrî (279/892-93), muhaddis ve mutasavvıf olan İbn Ebi'd-Dünyâ (281/894), hadis âlimi Hâris

¹⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, I/xlviii.

¹⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, I/xlviii.

¹⁸ Mustafa Fayda, "Vâkıdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/471-475.

¹⁹ Fayda, "Vâkıdî", 42/471-475.

²⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, I/xlviii.

²¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, I/xlix.

b. Muhammed b. Ebî Usâme (282/895) ve *Tabakât*’ın da râvilerinden olan Hüseyin b. Fehüm (289/902), Ebul-Kasım el-Beğavî (318/930).²²

1.3. Eserleri

Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr: İbn Sa’d’ın eserleri arasında en meşhur olanı *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*’dir.²³ Bu eser öğrencilerinden Hâris b. Seleme, Hüseyin b. Fehüm, Ahmed b. Ubeyd, İbn Ebi’d-Dünyâ ve başka râviler yoluyla günümüze ulaşmıştır.²⁴ O, eserini telif ederken devrin önemli bir ilim alma yolu olan çoğunlukla sema yoluyla bilgileri toplamıştır.²⁵ İbn Sa’d ile özdeşleşen bu eser günümüze ulaşan ilk tabakât kitabıdır.²⁶ O, kendi zamanına kadar yaşamış olan sahâbe, tabiûn, tebeu’t-tâbiîn neslinden binlerce şahsın biyografisini eserinde işleyerek kültürel mirasın aktarılmasında önemli bir rol oynamıştır. Yaklaşık iki buçuk asırlık zaman dilimine ait iktisadî, siyasi, kültürel ve sosyal bilgileri kitabında derlemiş,²⁷ bu yönüyle bir anlamda kültürel mirası korumuştur. Böyle kapsamlı bir muhtevaya sahip olmasından dolayı *Tabakât*’ın ilk ansiklopedik siyer kaynağı olduğunu söyleyebiliriz.²⁸

Eserine Hz. Peygamber’in hayatını genişçe anlatarak başlayan İbn Sa’d, daha sonra sahâbenin, tabiûn ve tebeu’t-tâbiîni belli kriterlere göre tasnif ederek her birinin biyografilerini nakleder.

Tabakât, ilk olarak Edward Sachau başkanlığında bir heyetin çalışmalarıyla Almanca olarak basılmıştır.²⁹ Bu eserin İslam dünyasındaki ilk neşri ise bu isimle İhsan Abbas tarafından yapılmıştır (Beyrut 1957-1968).³⁰

Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr’in tahkikini yapan Ali Muhammed Ömer, beş yerde yazma nüshasının varlığından bahseder.³¹ Ayrıca kendisi daha önce Abulkadir Ata tahkikiyle basılan nüshadaki bazı hataları da tespit ederek düzeltmiştir. Bu düzeltmelerden biri Muhammed b. Kâ’b b. Hayyan’ın biyografisindeki isim hatasının düzeltilmesidir. Buna ilgili râvinin geçtiği yerde dipnot olarak yer vereceğiz. Bu eserin Türkçemize kazandırılması ise Adnan Demircan editörlüğünde on beş ilim adamının gayretleriyle 2014 yılında olmuş ve 2019’da üçüncü baskısı yapılmıştır. Bu çeviri Ali Muhammed Ömer tahkiki esas alınarak yapılmıştır. Bunun nedeni ise bu muhakkikin *Tabakât*’ın diğer baskılarında eksik olan bazı şahısların biyografilerini, yazma nüshalardan tespit ederek

²² İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, I/xlvix; Ayrıca bkz. Mahmut Kelpetin, “İbn Sa’d’ın Hayatı Eserleri Hocaları ve Öğrencileri”, *Bir Âlim-Bir Eser İbn Sa’d ve Tabakât*, ed. Muhammed Ali Alioğlu (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 69-83.

²³ Fayda, “İbn Sa’d”, 20/294-297.

²⁴ Fayda, “İbn Sa’d”, 20/294-297.

²⁵ Subhi es-Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, çev. M. Yaşar Kandemir (İstanbul: İFAV Yayınları, 2017), 277.

²⁶ Fayda, “İbn Sa’d”, 20/294-297.

²⁷ Önkal, “İbn Sa’d’ın Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr’inin İslam Kültüründeki Yeri ve Önemi”, 95-105.

²⁸ Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 463; Abdullah Demir, *Ebû İshâk Zâhid es-Saffâr’ın Kelâm Yöntemi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 122.

²⁹ Mustafa Fayda, “İbn Sa’d’ın Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr’i Metodu ve Özellikleri”, *Bir Âlim-Bir Eser İbn Sa’d ve Tabakât*, ed. Muhammed Ali Alioğlu (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), 83-95.

³⁰ Fayda, “İbn Sa’d’ın Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr’i Metodu ve Özellikleri”, 83.

³¹ Demircan, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, I/iv-iviii.

ekleyerek eseri mütakâmil hale getirmiş olmasıdır.³² Biz, çalışmamız esnasında bu çevirinin bazı yerlerinde küçük hatalar tespit ettik. Bunlara yeri geldikçe dipnotlarda işaret edeceğiz.

Tabakât' ta tekrarlarıyla beraber yaklaşık olarak toplamda 5554 biyografi bulunmaktadır. Bizim inceleyeceğimiz "Medineli Tabiûn" tabakasında ise yaklaşık 890 kişinin biyografisi yer almaktadır. Bu kişilerin biyografisi adı geçen eserde yedi tabaka olarak işlenmiştir. Biz Medineli Tabiûn tabakasına mensup olan şahıslardan 126'sının kesîru'l-hadîs olduklarını tespit ettik. Bu râvileri *Tabakât'* ta olduğu gibi kendi tabakalarında kaydedeceğiz ve onlar hakkında gerek müellif gerekse diğer münekkidler tarafından yapılan cerh ta' dile dair açıklamaları inceleyeceğiz.

et-Târîh: Bu eserin varlığından bahseden âlim Zehebî'dir. O, İbn Sa'd'ı tanıtırken; *Tabakât-ı kebir*, (*Tabakât-ı*) *sağîr* ve *et-Târîh* isimli eserlerin müellifidir,³³ der. Lakin İbn Sa'd'ın bu adla bir kitabının olduğu hakkında diğer kaynaklarda bir bilgiye rastlanmamaktadır.³⁴

Ahbâru'n-Nebi: Bu kitaptan sadece İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist'* inde bahseder.³⁵ Bununla ve yukarıdaki *et-Târîh* kitabıyla kastedilen *Tabakât'* in baş kısmındaki "Siyer Bölümü" olması muhtemeldir.³⁶

el-Kasîdetü'l-Hulvâniyye fi't-Târîhi'l-Kahrâniyyîn Ale'l-Adnâniyyîn: Fuat Sezgin'in belirttiğine göre; İbn Sa'd'a nisbet edilen bu kasideye Gâzî b. Yezîd, bir şerh yazmıştır. Ayrıca bahsi geçen eserin Kâhire'de bir yazma nüshası bulunmaktadır.³⁷

2. ÇOK HADİS NAKLETMENİN ÖNEMİ

İlk vahiyle beraber davet sürecinin başlamasıyla Hz. Peygamber başta yakın akrabaları olmak üzere tüm insanlığa hak dini tebliğ etmeye başlamıştır. Evrensel bir din olan İslam'ın tüm insanlığa ulaştırılması elbette bir tek kişinin tâkat getirebileceği bir sorumluluk olmasa gerektir ki Hz. Peygamber, kendisini dinleyenlerin bunu diğer insanlara yaymalarını tavsiye etmiştir.³⁸ Böylece dinin daha kolay ve hızlı yayılması hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda hem Kur'ân-ı Kerim'de pek çok ayette hem de hadislerde dinin insanlara ulaştırılmasının önemi vurgulanmıştır.

Kesîru'l-hadîs kavramı ve ilgili râvilerin tanıtımına geçmeden önce onların yaptıkları -çok hadis nakletme- görevin ne kadar kıymete hâiz olduğunu ifade sadedinde Kur'ân-ı Kerim'de ve

³² Fayda, "İbn Sa'd'ın Kitâbü't-tabakâti'l-kebir'i Metodu ve Özellikleri", 90.

³³ Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 2/11.

³⁴ Fayda, "İbn Sa'd", 20/294-297.

³⁵ Ebu'l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verâk el-Bağdâdî el-Mu'tezilî eş-Şâfi'î İbn'ün-Nedîm, *el-Fihrist fi ahbâri'l-ulemâ'il-musannifin mine'l-kudemâ' ve'l-muhdessîn ve esmâ'i kütübihim*, thk. İbrâhîm Ramazân (Beyrut: Dâr'ul-Ma'rife, 1997), 128.

³⁶ Fayda, "İbn Sa'd", 20/294-297.

³⁷ Fuat Sezgin, *Târîhu't-türâs'il-arabî*, nşr. Câmi'at'ül-İmâm Muhammed b. Suûd'il-İslâmî, çev. Muhammed Fehmi Hicâzî (Suûdî Arabistan: Câmi'at'ül-İmâm Muhammed b. Suûd'il-İslâmî, 1991), 2/113; Fayda, "İbn Sa'd", 20/294-297.

³⁸ "...Burada bulunanlar, sözlerimi burada olmayanlara ulaştırın! Olabilir ki, kendisine ulaştırılan kimseler burada duyanlardan daha anlayışlıdır." Bkz. Buhârî, "İlm", 9 (No. 67); Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sâhîh'u Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî (Kâhire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî, 1955), "Kusâme", (No. 1306).

hadislerde genelde tebliğ; özelde ise Hz. Peygamber’in hadislerini nakletmenin önemi üzerinde durulması ve bu meyanda örnekler verilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

2.1. Kur’ân-ı Kerîm’den Örnekler

Yüce Allah Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok ayet ile Hz. Peygambere itaati ve ona tabi olmayı emreder. Bahsi geçen ayetlerden bazıları şöyledir:

*“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, resule itaat edin ve yaptıklarınızı boşa -çıkarmayın.”*³⁹

*“Ey iman edenler! Allah ve resulüne itaat edin, söylediklerini işittiğiniz halde ondan yüz çevirmeyin.”*⁴⁰

*“Müminlerin erkekleri de kadınları da birbirlerinin velîleridir; iyiliği teşvik eder, kötülükten alıkoyarlar, namazı kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve resulüne itaat ederler. İşte onları Allah merhametiyle kuşatacaktır. Kuşkusuz Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir.”*⁴¹

Bu ve bu minvalde gelen ayetler⁴² ona itaat etmekle beraber dolaylı olarak onun tebliğ ettiği dinin güzelliklerini emir bi’l-ma’ruf nehiy ani’l münker bağlamında diğer insanlara da ulaştırmayı iktiza eder. Zira İslam tüm tüm insanlığa ulaşmak için gönderilmiştir.⁴³

Kur’an’da Hz. Peygamber’in üstün vasıflarından bahseden ayetler de yine onun güzel örnekliliğini dolaylı olarak insanlara yaymayı gerektirir. Bu konudaki bazı ayetler şöyledir:

*“İçinizden Allah’ın lutfuna ve âhîret gününe umut bağlayanlar, Allah’ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah’ta güzel bir örneklilik vardır.”*⁴⁴

*“Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır. O (size okuduğu), kendisine indirilmiş vahiyden başka bir şey değildir.”*⁴⁵

*“Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”*⁴⁶

Allah’ın ilmin gizlenmesi sebebiyle bazı insanlara lânet edeceğinden bahseden şu ayet konumuz açısından önemlidir:

*“İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini -kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra- gizleyenler yok mu, işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet okuyanlar lânet eder.”*⁴⁷

Yukarıdaki ayeti tebliğ bağlamında ele aldığımızda “hidayet bilgisini” saklamanın yasaklanması, mefhum-u muhâlifi gereği gizlemenin zıddı olan açıklanmasını/yayılmasını gerektirir. Bu açıdan kesîru’l-hadîs râvilerin dinin ikinci kaynağı olan hadisin/sünnetin yayılması

³⁹ Hayrettin Karman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal Ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 5/59.

⁴⁰ el-Enfal 8/20.

⁴¹ et-Tevbe 9/71.

⁴² Hz. Peygambere itaat konusundaki diğer ayetler için bkz. Âl-i İmran 3/32, 132; en-Nisa 4/59; el-Mâide 5/92; el-Enfal 8/1; en-Nur 24/54; el-Mücadele 58/13; et-Teğabün 64/12; en-Nisa 4/13, 42, 64, 69, 80, 115; en-Nur 24/52, 54, 56; el-Hucurât 49/14.

⁴³ el-Fetih 48/28.

⁴⁴ el-Ahzab 33/21.

⁴⁵ en-Necm 53/3-4.

⁴⁶ el-Enbiya 21/107.

⁴⁷ el-Bakara 2/159.

konusunda bu ayetin tehdidinden sakınmak suretiyle hadis naklinde gayret gösterdiklerini ve buna göre amel ettiklerini ifade edebiliriz.

2.2. Hadîslerden Örnekler

Allah Resûlü pek çok hadisinde insanlara doğru bilginin yayılmasının önemini vurgulamış ve ashâbını kendi sözlerini başkalarına aktarmaya teşvik etmiştir. Bu hususta bazı hadisler şöyledir:

“Sözümü dinleyip iyice hıfzettikten sonra, işittiği gibi başkalarına ulaştırmanın Allah yüzünü ağartsın...”⁴⁸

“... (sözlerimi) burada bulunan –şahit- bulunmayana –ğâib olana- tebliğ etsin; olur ki kendisine tebliğ edilen, tebliğ edenden daha anlayışlı çıkabilir.”⁴⁹

Yukarıda zikrettiğimiz hadislerde Hz. Peygamber doğrudan kendi sözlerinin başkalarına aktırılmasını emir buyurmuştur. Yine onun Kur’ân’a ve sünnete uymaya davet ettiği sözleri de dolaylı olarak hadisin/sünnetin yayılmasını gerekli kılar.⁵⁰

3. KESÎRU’L-HADÎS KAVRAMI

“Kesret” kelimesinden türemiş olan “kesîr” kelimesi azın zıddı olup çokluk – çok olmak manasında kullanılmaktadır. Sayıca çoğalan bir şey için “kesîr” denir. Örneğin; “kavm-i kesîr”⁵¹ gibi. Bu kullanım bahsi geçen kavmin/topluluğun sayıca çokluğunu ifade eder. “Hadîs” ise eskinin zıddı olan yeni, söylenen söz, gibi anlamlara gelir. Hadis ilminde ise Hz. Peygamber’e isnat edilen söz, fiil ve takrirlerini ifade eder.

“Kesîru’l-hadîs” terkihi, hadis ıstılahı olarak müksirûn gibi çok hadis nakleden tabiûn ve tebeu’t-tâbiîn için kullanılan bir terimdir. Öncelikle şunu söyleyebiliriz ki bu ıstılahı tespit edebildiğimiz kadarıyla İbn Sa’d’ın yaşadığı dönem içerisinde; yani hicri ikinci ve üçüncü asırlarda kullanan bir muhaddise rastlamadık. Gerek o döneme ait tabakât eserlerinde gerekse hadis usulüne dair yazılmış eserlerde bu terkihin kullanımını tespit edemedik.

İbn Sa’d’dan yaklaşık bir buçuk asır sonra yaşayan meşhur lügatçi Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî (393/1003), *es-Sihâh fi’l-lüğati ve’l-ulûm* isimli lügat eserinde حَدَّثَ رَجُلًا حَدِيثًا “racülü’n-hadüs”, “haddis” ve “racülü’n-hadîs” kavramlarını açıklarken bu terkihi kullanır ve bu kişiye “kesîru’l-hadîs” yani “çok konuşan” denildiğini anlatır.⁵² İbn Hacer ise *Tehzîb’ut-tehzîb*’inde râvilerin

⁴⁸ Tirmizî, “İlm”, 7 (No. 2656).

⁴⁹ Buhârî, “İlm,” 9 (No: 67).

⁵⁰ Şu hadis örnek verilebilir: “Size iki şey bırakıyorum. Bu iki şeye sımsıkı tutundukça asla sapıtmazsınız. Biri Allah’ın kitabı, diğeri rasûlünün sünnetidir.” bkz. Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî İmam Mâlik, *Muvatta’* (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1991), “el-Câmi”, 1874.

⁵¹ İsmâil b. Hammâd Ebu Nasr Cevherî, *es-Sihâh fi’l-lüğati ve’l-ulûm*, haz. Nedim Maraşlı - Üsâme Maraşlı (b.y.: y.y., ts.), “ksr”, 4382. Bir başka lügat âlimi olan İbn Manzûr (ö. 711/1311) حَدَّثَ وَحَدَّثَ وَحَدَّثَ وَحَدَّثَ “racülü’n-hadîs”, “hadüs”, “hads”, “haddis” ve “muhaddis” kavramlarını izah ederken hepsinin “kesîru’l-hadîs” şeklinde tek anlama geldiğini ifade eder. Bk. Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, (Beyrut: Dâr-u Sâdır, 1993), “hds”, 2/133.

⁵² Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî, *es-Sihâh tâcü’l-lüğati ve sihâh el-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdü’l-Ğafûr Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyin, 1987), “hds”, 1/279.

biyografilerini anlatırken İbn Sa'd'dan çokça istifade etmesinin bir sonucu olarak onun kullandığı bu kavramı ilgili râviler için kendisi de kullanır.⁵³

Son dönemin hadis usulü âlimlerinden olan Cemaleddin Kâsîmî de *Kavâidu't-tahdîs* isimli eserinde, Mısır kadısı olan ve yaşadığı dönemde Müslümanların büyük âlimlerinden sayılan Abdullah b. Lühey'a'dan bahsederken bu kavramı kullanır. Bu şahıs kesîru'l-hadîs iken evinde çıkan yangın sonucu kitapları yanar ve bundan sonra hadisleri hıfzından rivayet etmeye başlar. Fakat bu durumda da yaşlılık ve hafıza zayıflığı sebebiyle olsa gerek naklettiği rivayetlerde çokça hatalar yapmaya başlar ve doğal olarak rivayetlerine olan güven zedelenir.⁵⁴

Diğer taraftan "kesîru'l-hadîs" ıstılahıyla beraber incelediğimiz bir diğer terim ise "tabiûn" kavramıdır. Zira bu çalışmada ele aldığımız kişiler tabiûn tabakasına mensupturlar. Bilindiği üzere tabiûn, sahâbeyi Müslüman olarak gören ve Müslüman olarak ölen ikinci nesil⁵⁵ olarak ifade edilebilir. Râvi kavramı ise öğrendiği hadisi rivayet eden kişi⁵⁶ hakkında kullanılmaktadır.

Kesîru'l-hadîs ıstılahıyla doğrudan ilintili olan bir diğer kavram ise "müksirûn" dur. Çünkü ikisi de çok hadis nakletmeyi ifade etmektedir. Yalnız müksirûn kavramı gerek hadis ehline gerekse halk arasında meşhur olmuşsa da kesîru'l-hadîs kavramının her iki kesim tarafından da çokça kullanıldığını görememekteyiz. Bu nedenle kesîru'l-hadîs kavramının anlamsal çerçevesini çizmekte ve kaynaklarda kullanımını tespit etmekte zorlandığımızı ifade etmekte yarar vardır.

4. "KESÎRU'L-HADÎS" İLE "MÜKSİRÛN" KAVRAMLARININ MUKAYESESİ

Müksirûn kelimesi sahâbe neslinden çok hadis nakletmekle meşhur olmuş kişiler için kullanılan bir ıstılahtır. Bu kişiler rivayetinin çokluğuna göre sırasıyla Ebû Hureyre (58/678), Abdullah b. Ömer (73/693), Enes b. Mâlik (93/711-12), Âişe b. Ebî Bekir (58/678), Abdullâh b. Abbâs (68/687-88), Câbir b. Abdillâh (78/697), Ebû Saîd el-Hudrî (74/693-94)'dir.⁵⁷

Müksirûn, genel kanaate göre sayı olarak bin ve daha üzerinde hadis rivayet eden kişiler için kullanılan bir terim⁵⁸ olmakla beraber kesîru'l-hadîs terimi için bu rakamı tespit etmek mümkün olmamaktadır. Zira İbn Sa'd bu terimi eserinde ilgili râviler hakkında kullanmış olmasına karşın rakamsal sınırı hakkında bir açıklama yapmamıştır. Yani bir râvi hakkında "kesîru'l-hadîs" derken en az kaç rivayetinin olduğunu açıklamamıştır. Bu terim İbn Sa'd'dan başka kullanan kişiler de bir

⁵³ Araştırmamız esnasında İbn Hacer'in *Tehzîbu't-tehzîb* adlı eserinde İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ından çokça yararlandığını; hatta İbn Hacer'in pek çok râvinin biyografisinde *Tabakât*'taki bilgileri aynen tekrarladığını gördük. Bu durumda İbn Sa'd'ın kullandığı "kesîru'l-hadîs" ifadesini İbn Hacer'in de ilgili râviler hakkında kullanması gayet doğaldır.

⁵⁴ Muhammed Cemaleddin b. Muhammed Said b. Kasım el-Hallak el-Kâsîmî, *Kavâidu't-tahdîs min fûnun-u mustalahi'l-hadis* (Beyrut: Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, ts.), 115.

⁵⁵ Babanzâde Ahmed Nâim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecdî-i Sarih Tercemesi (Mukaddime)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1957), 1/30.

⁵⁶ Mehmet Efendioğlu, "Râvi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/ 472-474.

⁵⁷ Ahmed Nâim, *Mukaddime*, 1/25-26.

⁵⁸ Cemal Ağırman, "Müksirûn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/534; Ahmed Nâim, *Mukaddime*, 1/25-26.

sayı belirtmedikleri için biz bu konuda net bir yorum yapmaktan imtina ediyoruz. Sadece sayı belirtmeden “çok hadis nakleden” demekle iktifa ediyoruz.

Müksirûn kavramı gerek hadis gerekse siyer âlimleri tarafından kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda, ümmete mâl olmuş bir ıstılahtır, diyebiliriz. “Kesîru’l-hadîs” ise daha önce de belirttiğimiz gibi hem siyer hem hadis ve hadis usulü kaynaklarında çok sık kullanılmayan bir terkiptir. Ancak İbn Sa’d’dan alıntılar yapan âlimler tarafından söz konusu kavramın kullanıldığını görmekteyiz. Bunların başında Cemâleddîn el-Mizzî (742/1341), Zehebî (748/1348) ve İbn Hacer (öl.852/1449) gibi âlimler gelmektedir. Zira bu âlimler râvi biyografilerini işlerken İbn Sa’d’dan çokça istifade etmişler ve onun ilgili râviler hakkında kullandığı “kesîru’l-hadîs” kavramını doğal olarak kullanmışlardır. Dolayısıyla genel kabul bağlamında bir hadis ya da hadis usûlü ıstılahı haline gelmediğini söylemek mümkündür. Bu nedenle bahsettiğimiz alanın ıstılahlarını lügavî olarak tanımlayan kaynaklara konu teşkil etmemiştir.

Müksirûn, rakamsal ihtilaflar ve bundan kaynaklı ilgili sahabîlerin sayısında artma eksilme durumu söz konusu olmakla beraber husûsen sahâbe tabakasındaki çok hadis nakledenler için kullanılan bir ıstılahtır. “Kesîru’l-hadîs” ise tabiûn ve tebeu’t-tâbiîn tabakası için sadece İbn Sa’d’ın kullandığı bir terkip olmuştur. Yani ilki sadece sahâbe hakkında kullanılmış; diğeri ise tabiûn ve tebeu’t-tâbiîn için kullanılmıştır.

5. İSLAMÎ İLİMLERDE KESÎRU’L-HÂDÎS RÂVİLERİN KONUMU

Bahsi geçen râviler⁵⁹ sadece hadis ilminde vukufiyet sabihi olmakla kalmamışlardır. Bilakis tefsir, fıkıh, siyer ve kelâm gibi ilimlerle de iştilal etmişler ve ilim meclislerinde bu alanlarda da kendilerinden istifade edilmiştir. Onların söz konusu ilimlere vukufiyetlerine işaret eden bazı misalleri burada zikretmek istiyoruz:

Mâlik b. Enes’in rivayet ettiğine göre Ömer b. Abdilazîz, **Saîd b. Müseyyeb’e** sormadan fetva vermezdi.⁶⁰ Yine Mâlik b. Enes, Ömer b. Abdilazîz’in şöyle dediğini rivayet eder: “Medîne’de ilmiyle yanıma gelmeyen hiçbir âlim yoktu; **Saîd b. Müseyyeb’e** ise ben giderdim.”⁶¹

⁵⁹ Örneklerde bahsi geçen şahısların tamamı ileride listesi verilecek olan kesîru’l-Hadîs râvilerdendir. Cümle içinde geçen diğer şahıslarla karıştırılmamaları için ilgili kişilerin isimleri kalın punto ile yazılmıştır.

⁶⁰ Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zührî İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâr’ul-Kütüb’il-İlmiyye, 1990), 5/92.

⁶¹ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/92; Saîd b. Müseyyeb: “Benden başka Peygamberin, Ebû Bekir ve Ömer’in verdiği hükümleri daha iyi bilen kimse kalmamıştır.” İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/90; başka bir rivayette denilmiştir ki: “O Medine ehlinin fakihî ve Kureyş’in hocasıdır.” İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/92; “Hz. Peygamberin sahabîleri sağ iken Saîd b. Müseyyeb fetva veriyordu.” İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/91; Fıkıh konusunda yetkin olan kesîru’l-hadîs râvilerle dair diğer örnekler: Muhammed b. Ömer dedi ki: “Muhammed b. Yahyâ’nın Rasûlullah’ın mescidinde bir ilim halkası vardı. Fetva verirdi.” Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zührî İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr* (Kahire: Mektebet’ül-Hancı, 1434), 7/418; Leys b. Sa’d der ki: “(Rebî’atü’r-Re’y b. Ebî Abdurrahmân) fetvada Medînelilerin reisi ve çözümünü zor meselelerin adamıydı.” İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/510; (Muhammed b. Aclân) abid, şüpheli şeylerden kaçınan ve fakih bir zattı. Allah Rasûlünün mescidinde bir ilim halkası vardı. Fetva verirdi.” İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/525; Şâ’bî der ki: “Ebû Seleme b. Abdurrahmân bize yani Kûfe’ye geldiğinde benimle Ebû Bürde arasında yürüdüğü sırada ona, ‘Arkanda bıraktığın beldende en fakih kimdir?’ diye sorduk. O da: “-Kendisini işaretle- aranızdaki adamdır.” dedi. İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/154; Urve b. Zübeyr için İbn Şihâb ez-Zührî der ki: “... Urve’nin -ilimde- bitmez bir deniz olduğunu gördüm.” İbn Sa’d, *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/180; İbn Şihâb ez-Zührî’nin rivayet ettiğine göre, Ebû Abdurrahmân Zeyd b. Sâbit’e

Sellâm b. Miskîn, **İkrime** (Abdullah b. Abbas'ın mevlâsıdır)⁶² hakkında der ki: “**İkrime**, insanlar içinde tefsiri en iyi bilendir.”⁶³

İbn Sa'd, **Âsım b. Ömer** hakkında der ki: “Hadis alanında rivayetleri ve siyer ve Resûlullah'ın gazveleri hususunda bilgisi vardı. İlim ehlinde Muhammed b. İshak ve başkaları ondan rivayette bulundular.”⁶⁴

Muhammed b. Ömer, **İshâk b. Abdillâh** hakkında der ki: “Mâlik b. Enes hadiste kimseyi onun -**İshâk b. Abdillâh**'ın- önüne geçirmezdi.”⁶⁵

Mâlik b. Enes'ten nakledilen bir rivayette o şöyle der: “Bir kişinin dışında hem fakih hem muhaddis olan bir zata ulaşmadım.” Mutarrif b. Abdillâh sordu: “Kimdir o?” cevaben dedi ki: “**İbn Şihâb ez-Zühri**'dir.”⁶⁶

Bize Muhammed b. Muaviye en-Neysabûrî haber verdi; dedi ki: “Bize Abdurrahman b. Ebi'l-Mevâl anlattı; dedi ki: “**el-Kâsım b. Muhammed**'in gündüzün başında mescide gelip iki rekât namaz kıldığını, sonra oturup insanların kendisine sorular sorduğunu gördüm.”⁶⁷

Bize Ahmed b. İshâk el-Hadramî haber verdi. O da İkrime b. Ammâr'dan şöyle dediğini rivayet etti: “**el-Kâsım** ve Sâlim'i Kaderiyyecileri lanetlerken gördüm.”⁶⁸

Verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak zikredilen misallerde de görüldüğü üzere kesîru'l-hadîs râviler içinde ismi geçen şahıslar başta hadis ilmi olmak üzere fıkıh, siyer, tefsir ve kelâm gibi İslâmî ilimlerde yetkin oldukları anlaşılmaktadır. Onlar bu ilimlerini sohbet halkaları, ilim meclisleri vb. pek çok vesile ile insanların istifadesine sunmuşlardır.

6. RESMÎ GÖREVLER İFA EDEN KESÎRU'L-HADÎS RÂVİLER

Mevzu bahis edindiğimiz kesîru'l-hadîs râviler yukarıda zikrettiğimiz gibi ilmî alanlarda söz sahibi oldukları gibi bunlardan bazıları devlet nezdinde de çeşitli görevler yapmışlardır. Bu da bize göstermektedir ki onlar kendilerini halktan soyutlamamışlar bilakis halk içinde bulunup onların menfaatine olan gerek ilmî gerekse resmi görevler yapmışlardır. Bir diğer çıkarımımız da şudur ki bu şahıslar kendilerine güvenilen liyâkat ve ehliyet sahibi kişilerdir. Bundan dolayı onlara devlet kademelerinde görevler tevdi edilmiştir. Elbette dönemin siyasi konjonktürü bağlamında halifelerin veya valilerin devlet görevine şahısları atarken başka bazı kriterler gözetmeleri mümkündür. Fakat

---

soru sordu, o da -ilminin genişliğinden dolayı- Süleyman b. Yesâr'ı işaret etti. İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/181.

⁶² Mevlâ: köle âzat eden veya âzad edilmiş köle için müşterek kullanılan bir terimdir. Bkz. Şükrü Özen, “Velâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/11-15.

⁶³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/283.

⁶⁴ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/415.

⁶⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/494.

⁶⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/434.

⁶⁷ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/188.

⁶⁸ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/187; Buradaki lanetlemenin câhilane bir lanet değil bilakis Kaderiyye mezhebinin -kelâm ilmi açısından- batıl itikadının ilmî vakıf olup ilmî olarak onların kader konusunda haktan saptıklarını düşündüğü/bildiği için onlara lanet okuduğunu söyleyebiliriz. Kaderiyye hk. bkz. İlyas Üzüm, “Kaderiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/64-65.

tespit edebildiğimiz kadarıyla ilgili râvilerin devlet görevinde bulunmaları sadece sadakat olarak mevcut iktidar yanlısı olmalarından değil; ifa ettikleri göreve liyakatleri dolayısıyladır.

Burada çeşitli devlet kademelerinde görev yapan kesîru'l-Hadîs râvilerden bazı örnekler vermek istiyoruz:

Muhammed b. Amr'dan naklen Yezîd b. Hârûn der ki: "**Abdullah b. el-Hâris**, Osman -b. Affân-döneminde Mekke valisiydi."⁶⁹

Talha b. Abdillah b. Avf, Medîne'de valilik yapmıştır. Saîd b. Müseyyeb, onu hatırladığı zaman: "Onun gibi valiyi bir daha görmedik." derdi.⁷⁰

Ömer b. Hattâb, **Abdullah b. Utbe**'yi pazarda -vergi memuru olarak- görevlendirdi ve pamuklu elbiselerden -vergi- almasını emretti.⁷¹

Dediler ki: "Saîd b. As b. Saîd b. As b. Ümeyye, Muaviye b. Ebî Süfyân'ın birinci defa Medine valisi olduğunda **Ebû Seleme b. Abdirrahman**'ı oraya kadı olarak tayin etti."⁷²

Muhammed b. Ömer der ki: "... el-Velîd b. Abdilmelik'in hilafeti zamanında Ömer b. Abdilazîz Medine valisi iken **Süleymân b. Yesâr**, Medine çarşısının idaresi görevini üstlenmişti."⁷³

7. MEDİNELİ TABİÛNDAN OLAN KESÎRU'L-HADÎS RÂVİLER

Biz burada, Medineli tabiûndan olup haklarında İbn Sa'd'ın "çok hadis rivayet ettiklerini" söylediği râvileri, müellifin *Tabakât*'taki taksimatına uygun olarak her râviyi kendi tabakasında kaydedeceğiz. Râvilerin adlarını hem Türkçe okunuşları hem de Arapça orijinal halleri ile vereceğiz. İsmi ve baba ismi aynı olan râvileri gerek dede isimlerini vermek gerekse başka ayırt edici bilgilerini belirtmek suretiyle birbirinden tefrik edeceğiz. Bir ya da birkaç hadis rivayet eden ve İbn Sa'd'ın kendileri için "*kalîlu'l-hadîs*" ifadesini kullandığı râviler ise bu çalışmanın kapsamı dışındadır.

Râvilerin hayatlarına dair önemli gördüğümüz dikkat çeken bazı hususları kısa ve öz bir şekilde aktaracağız. Kimlerden hadis aldıklarını, onlardan kimlerin rivayette bulunduğunu belirterek; münekkid âlimlerin kendileri hakkındaki hükümlerine değineceğiz.

İbn Sa'd eserinde, râvilerin biyografilerini anlatırken yeri geldikçe cerh-ta'dîl ifadeleri de kullanır. Bazen de herhangi bir cerh-ta'dîl ifadesi kullanmaz.⁷⁴ Bahsi geçen râviler hakkında bazen

⁶⁹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/29.

⁷⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/159; onlardan başka Zeyd b. Eslem de valilik görevi yapmıştır. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 7/507.

⁷¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/159; Ondan başka Ömer b. Abdilazîz'in hilafeti döneminde Ebü'z-Zinâd, Irak'ta haraç -vergi- toplamakla görevlendirilmiştir. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 7/508; Ayrıca Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd da Medîne'de vergi memurluğu yapmıştır. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 7/595.

⁷² İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/154; Ondan başka Yahyâ b. Saîd -el-Ensârî - ile Abdurrahman b. Ebü'z-Zinâd da kadılık yapmışlardır. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 7/518, 595.

⁷³ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 7/173.

⁷⁴ İbn Sa'd'ın *Tabakât* genelinde kesîru'l-hadîs diye niteleyip herhangi bir cerh tadil ifadesi kullanmadığı râvilerin sayısı 15; sadece sika olarak tavsif ettiği - başka ifade kullanmadığı- 127; sika olarak tarif edip "âlim", "vera sahibi" vd. gibi ziyade sıfatlarla nitelediği 56; sadûk olarak tarif ettiği 5; zayıf olarak nitelediği 38; bid'atçı olarak tavsif ettiği 7'dir. Bk. Râşid b. Alî Hasan Hilel, "Ruvâtu'l-lezine kâle anhum İbn Sa'd kesîru'l-hadîs", *Mecelletu'l-İhyâ* 20/24 (Mayıs 2020), 94.

“sikadır”, “zayıftır” derken bazen de “Sikadır; fakat hadisi ile ihticac ettiklerini görmedim.” der. Fakat bu yorumu yaparken sebebini açıklamaz. Bu bağlamda İbn Sa'd, cerh-ta'dîli açık (müfesser) olarak değil; kapalı (mübhem) olarak yapmıştır. Bu hususta İbn Sa'd'ın cerh ve ta'dîl ettiği râviler hakkında hadis usulü âlimlerinin kanaatlerini de yeri geldikçe zikredeceğiz. Bu suretle İbn Sa'd'ın genelde hadis usulündeki, özeldyse cerh-ta'dîl ilmindeki yerini de tespit etmeye çalışacağız.

7.1. Birinci Tabakada Kesîru'l-Hadîs Râviler

Bu tabakada bulunan kişiler tabiûnun büyüklerinden olup hadis rivayetinde önemli konumdadırlar. Zira kendi dönemlerindeki pek çok şahsa nispetle ilim meclislerinde çokça bulunup sahâbeden aldıkları ilmi gerek talebeleri gerekse ilim meclislerine katılan halka aktarmışlardır.⁷⁵ Onlardan bazısı Hz. Peygamber hayatta iken dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla söz konusu râviler sahâbe ile ilişkileri -zaman bakımından- Hz. Peygamber'e daha yakın olan kişilerdir.

1: Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel (79/698) (عبد الله بن الحارث بن نوفل): Hz. Peygamber'in amcaoğlunun torunu, aynı zamanda eşi Hz. Ümmü Habibe'nin de kız kardeşinin oğlu olan Abdullah b. el-Hâris “sika”dır.⁷⁶ Hz. Peygamber zamanında (vefatından iki yıl önce) dünyaya gelmiş ve ondan mürsel hadisler nakletmiştir. Aynı zamanda Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve babasından da rivayetlerde bulunmuştur. Yine İbn Abbas ve ezvâc-ı tâhirâtın olan Hz. Meymûne annemizden⁷⁷ hadis nakletmiştir. Kendisinden ise İbn İshak, Abdullah ve Yezid b. Ebî Ziyad rivayette bulunmuştur.⁷⁸ İbn Maîn, Ebû Zûr'a er-Râzi, Nesâî, İbn Medîni, İclî ve İbn Abdilberr de İbn Sa'd gibi onun sika⁷⁹ olduğunu ifade etmişlerdir. Hicri 79 senesinde Umân'da⁸⁰ vefat etmiştir. *Kütüb-i Sitte'*deki tüm eserlerde rivayetleri vardır.⁸¹

2: Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd (84/703) (عبدالله بن عتبة بن مسعود)⁸²: İbn Sa'd'ın tavsifine göre bu şahıs sika, kıymetli ve çok fetva veren bir fakihdir.⁸³ Hz. Peygamber zamanında doğup -mürsel olarak- ondan, Hz. Ömer'den,⁸⁴ amcası Abdullah b. Mes'ud'dan, Ebû Hureye'den⁸⁵ rivayetleri vardır.

⁷⁵ Esasen bahsi geçen râvilerin tamamı için bu durum söz konusudur. Zira bir râvinin ilim meclislerinde sıkça bulunması; hocalarının ve talebelerinin ziyadeliği; pek çok şehir gezmesi (rihle); muhaddis âlimler ile çokça görüşmesi gibi sebepler onun kesîru'l-hadîs olarak tanınmasına vesile olacaktır. Kesîru'l-hadîs sayılmanın diğer sebepleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Râşid b. Alî Hasan Hilel, “Ruvâtu'l-jezine kâle anhum İbn Sa'd kesîru'l-hadîs”, 106-112.

⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/17.

⁷⁷ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Hibban ed-Dârimî el-Büstî, *es-Sikât*, nşr. Muhammed Abdülmuîd (Haydarâbad: Dâire'tül-Maarifi'l-Osmaniye, 1393/1973), 5/9.

⁷⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/9.

⁷⁹ Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb* (Hindistan: Matbaatu Dairati'l-Maarif en-Nizamiye, 1326/1908), 5/181.

⁸⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/9.

⁸¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/181; İlgili râvilerin hangi eserlerde rivayetlerinin olduğunu tespiti noktasında İbn Hacer'in *Tehzîbu't-tehzîb*'inin hadis musennefatına işaret eden rumuzlarından istifade ettik. Kendisi bu rumuzları eserinde şöyle belirlemiştir: “ع: Kütüb-i Sitte, 4: Sünen-i Erba'a (Ebu Davud, Tirmizî, Nesai ve İbn Mace'nin *Sünen* isimli eserlerini ifade eder.), ح: Buhari, م: Müslim, د: Ebu Davud, ت: Tirmizî, س: Nesai, ٣: İbn Mace.” Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, 1/5-6.

⁸² Şahısların karışmaması adına bu râviyi dede ismi ile beraber kaydettik.

⁸³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/43.

⁸⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/43.

⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/311.

Kendisinden de başta çocukları olmak üzere Muaviye b. Abdillâh b. Ca'fer, Ebû İshâk es-Sebi'î, Âmir eş-Şa'bî, Abdullâh b. Ma'bed ez-Zemânî ve Muhammed b. Sîrîn rivayette bulunmuşlardır.⁸⁶ İbn Hibbân *es-Sikât'*ında onu da zikreder.⁸⁷ İclî, İbn Sa'd gibi onu sika ve tabiûn tabakasından⁸⁸ sayarken Ukaylî, kendisini sahâbî olarak kabul eder. Bu fikir ayrılığının, Abdullâh b. Utbe'nin Hz. Peygamber döneminde doğmasından⁸⁹ ve sahâbe kavramının tanımından kaynaklı olduğu kanaatindeyiz.⁹⁰ *Sahîh-i Buhârî*, *Sahih-i Müslim* ile Ebû Dâvud, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen'*lerinde rivayetleri mevcuttur.⁹¹

3: el-Velîd b. Ubâde b. Es-Sâmit (?) (الوليد بن عبادة بن الصامت): Hz. Peygamber zamanında doğmuştur. Babası Ubâde b. Sâmit'ten rivayette bulunmuştur.⁹² İclî⁹³ ve İbn Sa'd bu şahsın "sika" olduğunu kaydederler.⁹⁴ Yine İbn Hibbân *es-Sikât'*ında onu da zikreder.⁹⁵ *Sahîh-i Buhârî*, *Sahih-i Müslim* ile Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen'*lerinde rivayetleri vardır.⁹⁶ Abdül Melik b. Mervan'ın hilafeti zamanında Şam'da vefat etmiştir.⁹⁷

4: Ebû Ümâme b. Sehl (100/719) (أبو أمامة بن سهل): Hz. Peygamber zamanında dünyaya gelmiş hatta ismini bizzat Resûlullah koymuştur.⁹⁸ Zeyd b. Sabit, Muaviye ve babası Sehl b. Huneyf'ten rivayette bulunmuştur.⁹⁹ İclî de İbn Sa'd gibi onun sika olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁰ İbn Hibbân *es-Sikât'*ında onu da zikreder.¹⁰¹ *Kütüb-i Sitte* kapsamında yer alan tüm eserlerde rivayetleri vardır.¹⁰²

5: Abdurrahman b. Ebî Amre (عبد الرحمن بن أبي عمرة): Abdurrahman b. Ebî Amre'nin, Hz. Osman, Zeyd b. Hâlid el-Cühenî ve Ebû Hureyre'den¹⁰³ Ebû Saîd el-Hudrî'den ve Ubade b. Âmit'ten¹⁰⁴ rivayetleri vardır. Kendisinden Osman b. Hakîm, Hilâl b. Ali, Muhammed b. İbrâhîm rivayette bulunmuştur.¹⁰⁵ *Kütüb-i Sitte* kapsamında yer alan tüm eserlerinde rivayetleri mevcuttur.¹⁰⁶ İbn Hibbân ve İbn Sa'd onu tevsik etmişlerdir (onun sika olduğunu belirtmişlerdir).¹⁰⁷

⁸⁶ İbn Hacer *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/311.

⁸⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/17.

⁸⁸ Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih el-İclî, *Mârifetu's-sikât min ricâli ehli'l-ilm ve zikru mezâhibihim ve ahbârihim* (Medîne: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985), 2/46.

⁸⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/311.

⁹⁰ Sahâbe tanımı hakkında farklı görüşler için bkz. Babanzâde Ahmed Nâim; *Mukaddime*, 1/13-18.

⁹¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/311.

⁹² İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/137.

⁹³ İclî, *Ma'rifetü's-sikât*, 2/342.

⁹⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/59.

⁹⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/490.

⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 11/137.

⁹⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/59.

⁹⁸ Bu zatın anne tarafından dedesi, ikinci Akabe biatında Neccârîoğullarının temsilcisi olan Es'ad b. Zürrâe olup Hz. Peygamber bu dedesinin adını ve künyesini ona vermiştir. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/61.

⁹⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/61.

¹⁰⁰ İclî, *es-Sikât*, 2/342; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/61.

¹⁰¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/20.

¹⁰² İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 12/13.

¹⁰³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/61.

¹⁰⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/242.

¹⁰⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/91.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 6/242.

¹⁰⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/91; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/62.

6: Ebû Saîd el-Makburî (100/718-19) (أبو سعيد المقبري): Evi kabristana yakın olduğu için kendisine "Makburî" denilmektedir.¹⁰⁸ Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Selâm, Üsâme b. Zeyd, Hz. Peygamber'in azatlı kölesi Ebû Râfi', Ebû Hureyre, Ebû Şerîh el-Huzâî, Ukbe b. Âmir, Abdullah b. Vedîa ve başka sahabîlerden hadis rivayetinde bulunmuştur. Kendisinden başta oğlu Saîd ve torunu Abdullâh b. Saîd olmak üzere Amr b. Ebî Amr rivayette bulunmuşlardır.¹⁰⁹ Nesâî'ye (303/915) göre cerh-tadîl bakımından "lâ be'se bih" tir.¹¹⁰ İbn Hibbân *es-Sikât* isimli eserinde el-Makburî'yi zikreder. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn'e göre o "leyse bihî be's" tir (hakkında beis yoktur). Ali b. Medîni, İbn Sa'd ve Ebû Zür'a er-Râzî'ye göre "sika" dır.¹¹¹ *Kütüb-i Sitte* kapsamında yer alan tüm eserlerde rivayetleri vardır.¹¹²

7: Saîd b. el-Müseyyeb (94/713) (سعيد بن المسيب): İbn Sa'd el-Müseyyeb hakkında: "Dediler ki: Saîd b. el-Müseyyeb ilmi çok geniş, sika, çok hadis rivayet eden, sağlam, fakih, fetva ehli, güvenilir, takva sahibi, yüce ve kıymetli bir insandı." der.¹¹³ Hakkında imam, şeyhu'l-İslâm, fakîhu'l-Medîne;¹¹⁴ huyâru'n-nâs¹¹⁵ gibi olumlu ifadelerin çokça zikredildiği bir şahıs olan Saîd b. el-Müseyyeb, tabiûn âlimlerinin münekkidlerindedir.¹¹⁶ Ali b. Medîni onun hakkında: "Tabiûn içerisinde ilmi Saîd'den daha geniş kimse tanımıyorum; o benim katımda tâbiûnun en iyisi/güzelidir."¹¹⁷ der. İbn Hibbân *es-Sikât* isimli eserine aldığı râvileri tanıtırken pek çok yerde, Saîd b. el-Müseyyeb'ten rivayeti vardır, diye onun ismini zikreder.¹¹⁸ Bu bağlamda İbn Hibbân'ın râvileri tevsik etmede (sika olduğunu beyan etme) Saîd b. el-Müseyyeb'i referans alınan bir şahıs olarak kabul ettiğini söylemek mümkündür. Medîneli tabiûn fakihleri arasında "fukahâ'yi seb'a"¹¹⁹ olarak bilinen yedi kişiden biri kabul edilir. *Kütüb-i Sitte* kapsamında yer alan tüm eserlerde rivayetleri vardır.¹²⁰

¹⁰⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/63.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/453.

¹¹⁰ Münekkid âlimlere göre hem cerh noktasında hem ta'dîl noktasında farklı mertebeler vardır. "صدوق" "doğru sözlüdür", "محل الصدق" "yeri doğruların yanındır" ifadeleri ile beraber "lâ be'se bih" ifadesi de "rivayetinde problem yok" meyanında ikinci derecede bir ta'dîl ifadesidir. Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/453; Emin Âşıkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkîdi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 1997), 173.

¹¹¹ Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 1/88.; İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/62.

¹¹² İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 8/453.

¹¹³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/89; Bu şahsın adı Abdulkadir Ata nüshasında "Saîd b. el-Müseyyeb" şeklinde سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيْبِ "ye" harfinin kesralı (esreli) şekilde geçmektedir. Biz burada Ali Muhammed Öner nüshasını tercih ve kabul ederek "Müseyyeb" şeklinde "ye" harfi fethalı (üstünlü) olarak kaydettik. Krş. için bkz. a.mlf., *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/89-109; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/119-143.

¹¹⁴ Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 1/44.

¹¹⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/88

¹¹⁶ Emin Âşıkutlu, "Cerh ve Ta'dîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/394-401.

¹¹⁷ Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 1/44.

¹¹⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/95, 3/229, 4/273, 5/170, 6/5, 7/11.

¹¹⁹ "fukahâ'yi seb'a" ile ilgili görüşler için bkz. İbn'ün-Nedîm, el-Fihrist, 277-285; Şemseddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Osman b. Muhammed es-Sehâvî, Fethu'l-muğîs, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebe'tüs-Sünne, 2003), 4/153-157; Cengiz Kallek, "Fukahâ-yi Seb'a", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996).

¹²⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 4/84.

8: Humeyd b. Abdirrahman b. Avf (95/714) (حميد بن عبد الرحمن بن عوف):¹²¹ Hz. Osman, Ebû Hureyre ve Muaviye'den hadis rivayet etmiş; kendisinden de Zührî,¹²² oğlu Abdurrahman, yeğeni Saîd b. İbrâhîm, Safvan b. Selîm ve Katâde¹²³ rivayette bulunmuştur. İbn Maîn,¹²⁴ Ebû Zür'a er-Râzî¹²⁵ ve İclî¹²⁶ onu tevsik etmişlerdir. Kendis sika ve âlim¹²⁷ bir kişidir. Ebû Bekr b. Ebî Şeybe onun hakkında: "Onun gibisini az gördüm"¹²⁸ demek suretiyle ilmî derinliğine dikkat çekmiştir.

9: Ebu Seleme b. Abdirrahman b. Avf (94/712-13) (أبو سلمة بن عبد الرحمن بن عوف):¹²⁹ Aşere-i mübeşşereden olan Abdurrahman b. Avf'ın oğlu olup fukahâ'yi seb'a arasında ismi zikredilir.¹³⁰ 669-674 yılları arasında¹³¹ Medîne'de kadılık görevi yapmıştır.¹³² Babasından, Zeyd b. Sâbit'ten, Câbir b. Abdillâh'tan, Ebû Hüreyre'den, İbn Ömer'den, Abdullah b. Amr'dan, İbn Abbâs'tan, sütteyzesi olan¹³³ Hz. Âişe'den ve Ümmü Seleme'den rivayetlerde bulunmuştur.¹³⁴ Oğlu Ömer ve Şa'bî başta olmak üzere Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, ez-Zührî, Hişâm b. Urve, Ömer b. Abdilazîz, Nâfi', Yahyâ b. Ebî Kesîr gibi tanınmış dönemin tanınmış âlimleri hadis tâlim etmişlerdir. İbn Sa'd bu şahsın "sika ve fakih" olduğunu kaydeder.¹³⁵ Tabiûnun münekkidlerindedir.¹³⁶

10: Talha b. Abdillâh (97/715) (طلحة بن عبد الله): Aşere-i mübeşşereden olan Abdurrahman b. Avf'ın yeğeni¹³⁷ olup Ebû Hureyre'den, amcası Abdurrahman b. Avf'tan,¹³⁸ Osman b. Affan'dan, Saîd b. Zeyd'ten, Abdurrahmân b. Amr b. Sehl'den, İbn Abbâs'tan ve Hz. Âişe'den¹³⁹ hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Sa'd b. İbrahim, Zührî, Ebû Ubeyde b. Muhammed, b. Ammâr b. Yâsir ve Muhammed b. Zeyd b. Muhâcir¹⁴⁰ rivayette bulunmuşlardır. İbn Maîn, Ebû Zür'a er-Râzî, Nesâî,¹⁴¹ İclî¹⁴² ve İbn Sa'd¹⁴³ bu şahsın "sika" olduğunu kaydederler. *Sahîh-i Buhârî* ile Ebû Dâvûd, Tirmizî,

¹²¹ İsimlerin karışma ihtimalinden dolayı dedesinin ismi de kaydedilmiştir.

¹²² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/146.

¹²³ Şemseddîn Ebu Abdillâh ez-Zehabî, *Tehzîbu't-tehzîb*, nşr. Fâruk el-Hadîse, thk. Ganîm Abbâs Ganîm - Mecdi es-Seyyid Emîn, 2004, 3/41.

¹²⁴ Zehabî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 1/211.

¹²⁵ Zehabî, *Tehzîbu't-tehzîb*, 3/41.

¹²⁶ İclî, *es-Sikât*, 1/323.

¹²⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/117; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/153.

¹²⁸ Zehabî, *Tezkiretu'l-huffâz*, 1/211.

¹²⁹ İsimlerin karışma ihtimalinden dolayı dedesinin ismi de kaydedilmiştir.

¹³⁰ Mücteba Uğur, "Ebû Seleme b. Abdirrahman b. Avf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/228.

¹³¹ Uğur, "Ebû Seleme b. Abdirrahman b. Avf", 10/228.

¹³² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/118.

¹³³ Uğur, "Ebû Seleme b. Abdirrahman b. Avf", 10/228.

¹³⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/120.

¹³⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/118; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/156.

¹³⁶ Âşıkkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkîdi*, 53; a.mlf., "Cerh ve Ta'dîl", 7/394-401.

¹³⁷ İbn Hibbân, *es-Sikât*; Cemal Ağırman, "Talha b. Abdillâh", 39/504.

¹³⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/392.

¹³⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/19.

¹⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/19.

¹⁴¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/19.

¹⁴² İclî, *es-Sikât*, 1/478.

¹⁴³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/122; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/160.

Nesâî ve İbn Mâce'nin *Kütüb-i Erba'a* veya *Sünen-i Erba'a* denilen eserlerin tamamında rivayetleri vardır.¹⁴⁴

Çalışmamızın hacmini genişletmemek üzere Medîneli tabiûn tabakasına mensup olan râvilerin geri kalanını burada isimleriyle kısaca zikredileceğiz.¹⁴⁵

7.1.1. Birinci Tabakaya Mensup Tabiûnun Devamı

11: Musâ b. Talhâ (موسى بن طلحة)¹⁴⁶ 12: İsâ b. Talhâ (عيسى بن طلحة):¹⁴⁷ 13: Âmir b. Sa'd (عامر بن سعد)¹⁴⁸ 14: Mus'ab b. Sa'd (مصعب بن سعد)¹⁴⁹ 15: İbrahim b. Sa'd (إبراهيم بن سعد)¹⁵⁰ 16: Atâ b. Yesâr (عطاء بن يسار)¹⁵¹ 17: (Atâ b. Yesâr'ın) Kardeşi Süleyman b. Yesâr (أخوه سليمان بن يسار): İbn Sa'd bu şahıs hakkında: "... sika, fakih ve yüksek bir şahsiyetti..." der.¹⁵² Tâbiûnin münekkidlerinden birisidir.¹⁵³ 18: Kabîsa b. Züeyb (قيصة بن ذؤيب).¹⁵⁴

7.2. İkinci Tabakada Kesîru'l-Hadis Râviler

19: Urve b. Zübeyr (öl. 94/713) (عروة بن الزبير): İbn Sa'd bu şahıs hakkında: "*Sika, çok hadis rivayet eden, fakih, âlim, güvenilir, sağlam biridir.*" der.¹⁵⁵ Tâbiûn arasında münekkid âlimlerden birisidir.¹⁵⁶ 20: el-Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir es-Siddîk (القاسم بن محمد بن أبي بكر الصديق): İbn Sa'd bu şahıs hakkında: "*Sika birisi olup çok değerli, âlim, fakih ve âlim idi...*" der.¹⁵⁷ Tâbiûnin münekkidlerindedir.¹⁵⁸ 21: Sâlim b. Abdullah (سالم بن عبد الله)¹⁵⁹ 22: Ebû Bekir b. Abdurrahman (أبو بكر بن عبد الرحمن): İbn Sa'd'a göre bu şahıs "*sika ve fahih*" bir zâttir.¹⁶⁰ 23: Ali b. el-Hüseyn (علي بن الحسين): İbn Sa'd bu şahıs hakkında: "*Dediler ki: Ali b. Hüseyin sika, güvenilir, çok hadis rivayet eden, yüce, kıymetli, değerli bir insandı.*" der.¹⁶¹ 24: Atâ b. Yezîd (عطاء بن يزيد): İbn Sa'd'ın bu şahıs hakkında herhangi bir cerh-ta'dîl ifadesine rastlamadık. Sadece ez-Zührî'nin (ö. 124/741) kendisinden rivayette bulunduğunu kaydeder. Bir anlamda Zührî'nin bu şahsı ta'dîl ettiğini ima eder.¹⁶² 25: Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd (öl.

¹⁴⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-tehzîb*, 5/19.

¹⁴⁵ Bunları hazırlamakta olduğumuz tez çalışmamızda daha geniş ve kapsamlı bir şekilde ele alacağız.

¹⁴⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/123; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/162.

¹⁴⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/125; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/162.

¹⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/127; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/166.

¹⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/129; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/168.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/129; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/168.

¹⁵¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/131; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/172.

¹⁵² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/132; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/173.

¹⁵³ Âşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkîdi*, 53.

¹⁵⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/134; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/175.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/136; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/178.

¹⁵⁶ Âşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkîdi*, 53.

¹⁵⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/148; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/193.

¹⁵⁸ Âşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkîdi*, 53; a.mlf., "*Cerh ve Ta'dîl*", 7/394-401.

¹⁵⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/149; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/199.

¹⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/159; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/206.

¹⁶¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/162; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/219. Bu şahsın biyografisinin anlatıldığı bölümün Türkçe çevirisinde "*sika*" ifadesinin sehven yazılmamış olduğunu tespit ettik. Krş. için bkz. a.mlf., *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebir*, 7/233.

¹⁶² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/192; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/245.

94/713)(عبيد الله بن عبد الله بن عتبة بن مسعود): İbn Sa'd bu şahsın "sika" olduğunu kaydeder. ¹⁶³ 26: Yaya b. Abdurrahman (عبد الرحمن بن يحيى بن عبد الرحمن)¹⁶⁴ 27: Hârice b. Zeyd (خارجة بن زيد)¹⁶⁵ 28: Abdurrahman b. Ebû Saîd (عبد الرحمن بن أبي سعيد): İbn Sa'd bu şahıs hakkında: "Çok hadis rivayet eden biridir; fakat sağlam bir râvi değildir. Onun rivayetleri zayıf kabul edilmekte ve delil olarak kullanılmamaktadır." der. ¹⁶⁶ 29: Büsr b. Saîd (محمد بن عبد (بسر بن سعيد)¹⁶⁷ 30: Ubeydullah b. Ebû Rafi' (عبيد الله بن أبي رافع)¹⁶⁸ 31: Muhammed b. Abdurrahman (عبد الرحمن بن عثمان): ¹⁶⁹ 32: Humrân b. Ebân (حمران بن أبان): Osman b. Affân'ın mevlâsı olup ondan ve Muaviye'den¹⁷⁰ hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Urve b. Zübeyr, Atâ b. Yezîd el-Leysî rivayette bulunmuştur.¹⁷¹ İbn Sa'd, bu şahıs hakkında: "Hadisi ile ihticac ettiklerini görmedim." der.¹⁷² Fakat Muaviye b. Sâlih, Yahyâ b. Maîn'in "Humran Medîneli tâbiündendir ve onların muhaddisidir."¹⁷³ dediğini nakleder. *Kütüb-i Sitte* kapsamındaki tüm eserlerde rivayetleri vardır.¹⁷⁴ Biz İbn Sa'd'ın bu şahıs hakkında detaylı bilgi sahibi olmadığı ve bundan dolayı hakkında kesin bir cerh-ta'dîl ifadesi kullanmak yerine, "Hadisi ile ihticac ettiklerini görmedim." demeyi tercih ettiği kanaatindeyiz. Zira tenkid her ne kadar icthâdî olsa da ilmî mesûliyet gereği kesin kanaat hâsıl olmadan olumlu ya da olumsuz görüş bildirmemek gerekmektedir. 33: Abdurrahman b. Hürmüz (عبد الرحمن بن هرمز)¹⁷⁵ 34: Saîd b. Yesâr (سعيد بن يسار): İbn Sa'd¹⁷⁶ ve İbn Maîn,¹⁷⁷ onu sika olarak niteler. 35: İkrime (عكرمة): İbn Sad onun hakkında: "Dediler ki: İkrime çok hadis rivayet etmiş, ilim denizlerinden bir deniz gibidir. Hadisi delil olarak kabul edilmemiştir. İnsanlar onu cerhetmişlerdir." der.¹⁷⁸ 36: Abdullah b. Râfi' (عبد الله بن رافع)¹⁷⁹ 37: Ebû Salih es-Semmân (أبو صالح السمان).¹⁸⁰

7.3. Üçüncü Tabakada Kesîru'l-Hadis Râviler

¹⁶³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/194; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/246.

¹⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/194; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/247.

¹⁶⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/201; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/258.

¹⁶⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/205; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/263.

¹⁶⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/214; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/277.

¹⁶⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/215; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/278.

¹⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/215; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/278.

¹⁷⁰ Zehebî, *Tehzîb'ut-tehzîb*, 3/23.

¹⁷¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/179.

¹⁷² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/215; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/279.

¹⁷³ İbn Hacer, *Tehzîb'ut-tehzîb*, 3/24.

¹⁷⁴ İbn Hacer, *Tehzîb'ut-tehzîb*, 3/24.

¹⁷⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/216; Bu şahıstan hemen sonra biyografisi anlatılan Yezîd b. Hürmüz, kalîlu'l-hadîstir. Türkçe çeviride sehven kesîru'l-hadis olarak yazılmış olduğunu tespit ettik. Krş. için bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/279.

¹⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/217; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/280.

¹⁷⁷ Ebû Zekerriyya Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf (Mekke: Merkezi'l-Bahsi'l-İlmî, 1979), 3/157. (661 nolu râvi)

¹⁷⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/219; (مولی عبد الله بن عباس بن عبد المطلب بن هاشم. ويكنى أبا عبد الله) Abdullah b. Abbas'ın mevlâsıdır.

(Künyesi Ebû Abdullâh olup Abdullah b. Abbas'ın mevlâsıdır. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/288.

¹⁷⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/227; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/293.

¹⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/230; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/297.

38: Muhammed b. İbrahim (محمد بن إبراهيم)¹⁸¹ 39: Abbâd b. Abdullah (عباد بن عبد الله)¹⁸² 40: el-Muttalib b. Abdullah (المطلب بن عبد الله): İbn Sad onun pek çok mürsel hadis naklettiği için hadislerinin delil sayılmadığını ifade etmiştir.¹⁸³ 41: Ebû Bekir b. Muhammed (أبو بكر بن محمد)¹⁸⁴ 42: Âsım b. Ömer (عاصم بن عمر)¹⁸⁵ 43: Muhammed b. Yahyâ (محمد بن يحيى)¹⁸⁶ 44: Muhammed b. Ka'b (مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ)¹⁸⁷ 45: Muhammed b. Ömer'in Mevlâsı Nâfi' (نافع مولى عبد الله)¹⁸⁸ 46: Saîd b. Ebû Saîd (سعيد بن أبي سعيد): İbn Sa'd bu şahsın "sika" olduğunu; fakat vefatına dört yıl kala hadisleri karıştırmaya (ihtilat) başladığını da aynı yerde zikreder.¹⁸⁹

7.4. Dördüncü Tabakada Kesîru'l-Hadîs Râviler

47: ez-Zührî (الزُّهْرِيُّ):¹⁹⁰ 48: Sa'd b. İbrahim (سعد بن إبراهيم)¹⁹¹ 49: Abdurrahman b. el-Kâsım (عبد الرحمن بن القاسم): İbn Sa'd bu şahsın vera sahibi olduğunu belirtmiştir. Bunun dışında herhangi bir cerh-ta'dîl ifadesine rastlamadık.¹⁹² 50: İsmail b. Ümeyye (إسماعيل بن أمية)¹⁹³ 51: Âsım b. Ubeydullah (عاصم بن عبيد الله)¹⁹⁴ 52: Hişâm b. Urve (هشام بن عروة)¹⁹⁵ Münekkid âlimlerdendir.¹⁹⁶ 53: Yahyâ b. Abbâd (يحيى بن عباد)¹⁹⁷ 54: Ömer b. Ebû Seleme (عمر بن أبي سلمة)¹⁹⁸ 55: Huseyn b. Abdullah (حسين بن عبد الله)¹⁹⁹ 56: Muhammed b. Abdullah (محمد)

¹⁸¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/324; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/401.

¹⁸² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/327; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/405.

¹⁸³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/331; Bu konuda bkz a.mlf., *Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Abdulkadir Ata, 5/332. Ayr. bkz. İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, 7/410

¹⁸⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/335; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/415.

¹⁸⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/336; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/415.

¹⁸⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/338; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/418.

¹⁸⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/340; Bu şahıs bu nüshada (بْنِ حَيَّانَ مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ) şeklinde yanlış yazılmış olup Ali Muhammed Ömer Nüshasında (Mısır: Mektebetü'l-Hancı, 2001) (مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ بْنِ حَيَّانَ) şeklinde düzeltilmiştir. Karşılaştırmak için bkz. a.mlf., *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 7/419; Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/420.

¹⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/342; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/424.

¹⁸⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/343; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/424.

¹⁹⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/343; İbn Şihâb ez-Zührî, 124 yılında vefat etmiştir. Künyesi Ebû Bekir'dir (يُكْنَى أبا بكر). Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/439.

¹⁹¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/363; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/447.

¹⁹² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/367; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/452.

¹⁹³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/369; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/454.

¹⁹⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/372; İbn Sa'd bu şahıs hakkında: "rivayetleri hüccet olarak kullanılmamıştır." der. Bkz. a.mlf., *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/373. Ayr. bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/459.

¹⁹⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/375; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/462.

¹⁹⁶ Âşikkutlu, *Hadiste Ricâl Tenkîdi*, 53.

¹⁹⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/376; İbn Sa'd bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/464.

¹⁹⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/377; İbn Sa'd, bu şahıs için: "Genel olarak rivayetleri delil olarak kullanılmamıştır." der. a.mlf., *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/377, 465.

¹⁹⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/383; İbn Sa'd bu kişinin hadislerinin hüccet kabul edilmediğini ifade etmiştir. Bkz. a.mlf., *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/384; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/472.

200 57: Yezîd b. Husayfe (يزيد بن خصيفة) 201 58: Yezîd b. Abdullah (يزيد بن عبد الله) 202 59: Yezîd b. Abdullah (يزيد بن عبد الله) 203 60: Şerîk b. Abdullah (شريك بن عبد الله) 204 61: Abdullah b. Ebû Bekir (عبد الله بن أبي بكر) 205 62: Ebû Tuvâle (أبو طوالة) 206 63: Ebu'r-Ricâl (أبو الرجال) 207 64: İshâk b. Abdullah (إسحاق بن عبد الله) 208 65: Amr b. Yahyâ (عبد الله بن دينار) 209 66: Umâre b. Gaziyye (عمارة بن غزية) 210 67: Abdullah b. Dînâr (عبد الله بن دينار) 211 68: Bûkeyr b. Abdullah (بكر بن عبد الله) 212 69: Yezîd b. Rûmân (يزيد بن رومان) 213 70: Sâlim Ebu'n-Nadr (سالم أبو النضر) 214 71: Zeyd b. Eslem (زيد بن أسلم) 215 72: Ebu'z-Zinâd (أبو الزناد) 216 73: Rebî'atü'r-Re'y b. Ebî Abdurrahman (ربيعة الرأي ابن أبي عبد) 217 74: Safran b. Süleyym (صفوان بن سليم) 218 75: Muhammed b. Kays (محمد بن قيس) 219 76: Sâlih b. Keysan (صالح بن كيسان) 220 77: el-Alâ b. Abdirrahman (العلاء بن عبد الرحمن) 221 78: Ebû Hâzim (أبو حازم) 222 79: Muhammed b. Ebî Harmele (محمد بن أبي حرملة) 223

7.5. Beşinci Tabakada Kesîru'l-Hadis Râviler

- ²⁰⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/390; İbn Sa'd bu şahıs hakkında "Âlim bir zattı." der. Bunun haricinde bir cerh-ta'dil ifadesine rastlayamadık; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/480.
- ²⁰¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/396; İbn Sa'd bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/486.
- ²⁰² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/396; İsmnin devamı (بن قسيط الليثي من أنفسهم ويكنى أبا عبد الله) şeklindedir. Bu şahıs hicrî 122 yılında vefat etmiştir. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/486.
- ²⁰³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/397; İsmnin/künyesinin devamı (بن أسامة بن الهاد ابن أخي عبد الله بن شداد بن الهاد الليثي) şeklindedir. Bu şahıs hicrî 139'da vefat etmiştir. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/488.
- ²⁰⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/397; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/488. Bu şahıstan hemen sonra biyografisi anlatılan Mahreme b. Süleyman, kalîlu'l hadistir. Türkçe çeviride ise sehven "kesîru'l hadis" olarak yazılmıştır. Krş. için bkz. a.mlf., *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 7/528.
- ²⁰⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/400; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/491.
- ²⁰⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/400; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/492.
- ²⁰⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/402; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/494.
- ²⁰⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/402; İbn Sa'd bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/494.
- ²⁰⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/405; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/496.
- ²¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/407; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/498.
- ²¹¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/410; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/503.
- ²¹² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/411; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/504.
- ²¹³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/412; İbn Sa'd bu şahsın âlim olduğunu söyler; fakat cerh-ta'dil ifadesine rastlayamadık. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/505.
- ²¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/412; İbn Sa'd bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/506.
- ²¹⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/412; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/507.
- ²¹⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/414; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/509.
- ²¹⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/415; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/511.
- ²¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/414; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/511.
- ²¹⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/418; İbn Sa'd bu şahsın âlim olduğunu söyler; fakat cerh-ta'dil ifadesine rastlayamadık. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/511.
- ²²⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/419; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/513.
- ²²¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/420; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/514.
- ²²² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/421; a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/515.
- ²²³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/422; Bu şahıs kesîru'l-hadis râvilerden olmasına rağmen biyografisinin Türkçe çeviride onun hakkında "az hadis rivayet eden" ifadesi sehven yazılmıştır. Krş. için bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/516; Krş. için bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/657. Ayrıca İbn Sa'd bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/516.

80: Yahyâ b. Saïd (یحیی بن سعید)²²⁴ 81: Abdürrabbih b. Saïd (عبد ربه بن سعید)²²⁵ 82: Ömer b. Abdillâh (عمر بن عبد الرحمن بن حرمله)²²⁶ 83: Süheyl b. Ebî Sâlih (سهیل بن أبی صالح)²²⁷ 84: Abdurrahman b. Harmele el-Eslemî (عبد الرحمن بن حرمله)²²⁸ 85: İshâk b. Abdillâh (إسحاق بن عبد الله)²²⁹ 86: Muhammed b. Aclân (محمد بن عجلان)²³⁰ 87: Yezîd b. Ebî Ubeyd (يزيد بن أبی عبيد)²³¹ 88: Muhammed b. Ebî Yahyâ (محمد بن أبی یحیی)²³² 89: İsmail b. Râfi (إسماعیل بن رافع)²³³ 90: Abdullâh b. Saïd b. Ebî Hind (عبد الله بن سعید بن أبی هند)²³⁴ 91: Muhammed b. Amr (محمد بن عمرو)²³⁵ 92: Ubeydullah b. Ömer (عبد الله بن عمر)²³⁶ 93: Abdullâh b. Ömer (عبد الله بن عمر)²³⁷ 94: Musa b. Muhammed (موسی بن محمد)²³⁸ 95: ed-Dahhâk b. Osman (الضحاک بن عثمان)²³⁹ 96: Üsâme b. Zeyd (أسامة بن زيد)²⁴⁰ 97: Abdulhamîd b. Ca’fer (عبد الحمید بن جعفر)²⁴¹ 98: Muhammed b. İshâk (محمد بن إسحاق)²⁴² 99: Musa b. Ubeyde (موسی بن عبیده)²⁴³ 100: Abdullâh b. Âmir el-Eslemî (عبد الله بن عامر لأسلمی)²⁴⁴ 101: Harrâm b. Osman el-Ensârî (حرام بن عثمان أنصاری)²⁴⁵ 102: Mus’ab

²²⁴ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/423; a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/518.

²²⁵ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/424; (Yahya b. Saïd’in kardeşidir) İbn Sa’d bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/518.

²²⁶ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/426; İbn Sa’d, Ömer b. Abdillâh’tan bahsederken (aynı yerde) onun Rivayet ettiği hadislerin çoğunun mürsel olduğunu ifade etmiştir. Fakat onun sika olduğunu da kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/520.

²²⁷ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/426; a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/521.

²²⁸ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/428; a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/522.

²²⁹ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/428; İbn Sa’d onun hakkında: “Fakat âlimler onun hadislerini kabul etmez ve hüccet olarak kullanmazlardı.” der. (s.429); Ayr. Bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/524.

²³⁰ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/430; İbn Sa’d bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/526.

²³¹ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/432; İbn Sa’d bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/528.

²³² İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/432; a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/528.

²³³ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/432; İbn Sa’d onun biyografisinde zayıf bir râvi olduğunu söyler. Bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/529.

²³⁴ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/432; a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/529.

²³⁵ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/433; (...بن علقمة بن وقاص الليثي من أنفسهم) İbn Sa’d onun biyografisinde kendisinin rivayetleri zayıf bulunan bir râvi olduğunu belirtmiştir. Bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/530.

²³⁶ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/433; a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/531.

²³⁷ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/435; İbn Sa’d aynı yerde onun hadisi zayıf görülen bir râvi olduğunu söyler. Bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/532.

²³⁸ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/448; İbn Sa’d onun pek çok münker hadislerinin olduğunu söyler. Bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/550.

²³⁹ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/550; a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/551.

²⁴⁰ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/449; İbn Sa’d aynı yerde Üsame b. Zeyd’in rivayetleri zayıf bulunan bir râvi olduğunu söyler. Ayrıca bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/551.

²⁴¹ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/450; İbn Sa’d bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/552.

²⁴² İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/450; İbn Sa’d onun hakkında: “Âlimler onun rivayetlerini yazdılar. Bazı âlimler ise onu zayıf buluyorlardı.” der. Bkz. a.mlf., *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/451; Ayrıca bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/553.

²⁴³ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/450; İbn Sa’d onun hakkında: “Sikadır, kesîru’l hadîstir; fakat hadiste hüccet sayılmamaktadır.” der. Bkz. a.mlf., *Kitâbü’t-tabakâti’l-kebîr*, 7/555.

²⁴⁴ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/454. İbn Sa’d aynı yerde Abdullâh b. Âmir el-Eslemî’nin zayıf râvi olduğunu söyler

²⁴⁵ İbn Sa’d, *Tabakâtü’l-kübrâ*, 5/454. İbn Sa’d aynı yerde Harrâm b. Osman el-Ensârî’nin zayıf râvi olduğunu söyler

b. Sâbit (مصعب بن ثابت)²⁴⁶ 103: Hâlid b. Ebî Bekir (خالد بن أبي بكر)²⁴⁷ 104: Kesîr b. Zeyd (كثير بن زيد)²⁴⁸ 105: İsa b. Ebî İsa (عيسى بن أبي عيسى)²⁴⁹ 106: Eflah b. Humeyd (أفلح بن حميد)²⁵⁰ 107: Mahreme b. Bükeyr (مخرمة بن بكير)²⁵¹

7.6. Altıncı Tabakada Kesîru'l-Hadis Râviler

108: Hişâm b. Sa'd (هشام بن سعد)²⁵² 109: Muhammed b. Abdillâh (محمد بن عبد الله)²⁵³ 110: Abdullâh b. Ca'fer (عبد الله بن جعفر)²⁵⁴ 111: İbrahim b. Sa'd (إبراهيم بن سعد)²⁵⁵ 112: Ebû Bekir b. Abdillâh (أبو بكر بن عبد الله)²⁵⁶ 113: Abdurrahman b. Abdilazîz (عبد الرحمن بن عبد العزيز)²⁵⁷ 114: Üsâme b. Zeyd (أسامة بن زيد)²⁵⁸ 115: Abdurrahman b. Zeyd (عبد الرحمن بن زيد)²⁵⁹ 116: Abdülazîz b. Abdillâh (عبد العزيز بن عبد الله)²⁶⁰ 117: Abdurrahman b. Ebî'z-Zinâd (عبد الرحمن بن أبي الزناد)²⁶¹ 118: Ebû Ma'sher Necîh (أبو معشر نجیح)²⁶² 119: Süleymân b. Bilâl (سليمان بن بلال)²⁶³

7.7. Yedinci Tabakada Kesîru'l-Hadis Râviler

²⁴⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/460. İbn Sa'd aynı yerde Mus'ab b. Sabit'in zayıf râvi olduğunu söyler.

²⁴⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/461; İbn Sa'd onun hakkında herhangi bir cerh-ta'dîl ifadesi kullanmamıştır. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/565.

²⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/461; İbn Sa'd onun hakkında herhangi bir cerh-ta'dîl ifadesi kullanmamıştır. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/565.

²⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/461; İbn Sa'd aynı yerde onun hakkında: "hadisi ile ihticac edilmemiştir." der. Ayrıca bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/565.

²⁵⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/461; İbn Sa'd bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/568; Ayrıca Türkçe tercümede bu şahsın biyografisinde "az hadis rivayet edenlerdendir" ifadesi de sehven yazılmıştır. Yine bizim için önem arz eden "sika" kelimesi çeviride yazılmamıştır. Krş. için bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/608

²⁵¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/464; İbn Sa'd bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/569.

²⁵² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/464. İbn Sa'd aynı yerde onun zayıf râvi olduğunu söyler

²⁵³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/473; İbn Sa'd onun hakkında "salih bir insandı" der. Bunun dışında hakkında herhangi bir cerh-ta'dîl ifadesi kullandığını tespit etmedik. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/579.

²⁵⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/473; İbn Sa'd onun hakkında da "salih bir insandı" der. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/581. Bunun dışında hakkında herhangi bir cerh-ta'dîl ifadesi kullandığını tespit etmedik.

²⁵⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/475; İbn Sa'd bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/582.

²⁵⁶ İbn Sa'd onun hakkında, hadisleri hüccet sayılmamıştır, der. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/475.

²⁵⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/479; İbn Sa'd bu şahıs hakkında, "siyer ve diğer ilimleri iyi bildirdi" ifadesinden başka herhangi bir yorum yapmamıştır. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/587.

²⁵⁸ İbn Sa'd onun hakkında, hadisleri hüccet sayılmamıştır, der. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/483.

²⁵⁹ İbn Sa'd onun hakkında, çok zayıf râvidir, der. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/484.

²⁶⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/485; İbn Sa'd bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/593.

²⁶¹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/486. İbn Sa'd onun hakkında aynı yerde, zayıf râvidir, der.

²⁶² İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/488. İbn Sa'd aynı yerde onun zayıf râvi olduğunu söyler.

²⁶³ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/489; İbn Sa'd bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/598.

120: ed-Derâverdi (الدراوردي)²⁶⁴ 121: Abdülazîz b. Hâzim (عبد العزيز بن أبي حازم)²⁶⁵ 122: İbrahim b. Muhammed (إبراهيم بن محمد)²⁶⁶ 123: Hâtim b. İsmail (حاتم بن إسماعيل)²⁶⁷ 124: Ebû Damre (أبو ذمرة)²⁶⁸ 125: Ma'n b. İsa (معن بن عيسى)²⁶⁹ 126. Muhammed b. İsmail (محمد بن إسماعيل)²⁷⁰ İbn Şâhin, onun sika olduğunu ifade etmiştir.²⁷¹

8. KESÎRU'L-HADÎS RÂVİLERİN RİVAYETLERİNDEN ÖRNEKLER

Bu bölümde Medîneli tabiûn tabakasından olup İbn Sa'd'ın *et-Tabakâtü'l-kübrâ* isimli eserinde *kesîrûl-hadîs* olarak nitelendirdiği râvilerden bazılarının kaynaklara geçen rivayetlerinden örnekler verilecektir.

Hadisin senesinde ilgili râvinin isminin altı çizilerek gösterilecektir. Hadislerle ilgili açıklama ve yorumlara değinilmeden sadece ilgili eserlere dair yazılmış şerh kitaplarına dipnotlarda işaret edilecektir.

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَّانَةَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ، عَنْ عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَلْ تَفَعُّتَ أَبَا طَالِبٍ بِشَيْءٍ، فَإِنَّهُ كَانَ يَحُوطُكَ وَيَغْضَبُ لَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ، هُوَ فِي صَحْضَاحٍ مِنْ نَارٍ، لَوْلَا أَنَا لَكَانَ فِي الدَّرِكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ

Mûsâ b. İsmâil < Ebû Avâne < Abdülmelik < **Abdullâh b. Hâris b. Nevfel** < Abbâs b. Abdilmuttalib isnadıyla gelen bir rivayette Abbâs, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) sorar:

“Yâ Resûlallah! Amcan Ebû Tâlib'e her hangi bir şeyle fayda verdin, yarar sağladın mı? Çünkü o daima seni korur ve senin için düşmanlarına karşı öfkelenirdi!” Resûlullâh: “Evet, o şimdi topuklarına kadar dibe yakın ateşten bir çukur içindedir. Eğer ben olmasaydım, muhakkak o cehennem derin çukurunda olacaktı.” buyurdu.²⁷²

²⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/492. İbn Sa'd aynı yerde onun çok hata eden bir râvi olduğunu söyler.

²⁶⁵ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/492; İbn Sa'd onun hakkında herhangi bir cerh-ta'dil ifadesi kullandığını tespit edemedik. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/602.

²⁶⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/492; İbn Sa'd onun hakkında: “Hadisleri terk edilir, yazılmaz.” der. Bkz. a.mlf., *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/493.

²⁶⁷ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/493; İbn Sa'd bu şahsın sika olduğunu kaydeder. Bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, 7/603.

²⁶⁸ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/502; Bu şahıstan hemen sonra biyografisi anlatılan Muhammed b. Ma'n, Türkçe çeviride “kesîru'l-hadîs” olarak sehven yazılmıştır. Krş. için bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, 7/614.

²⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/503; Bu şahsın biyografisinin çevirisinde “198 senesinin Şevval ayında Medine'de vefat etti.” İfadesinden sonra Arapça metinde geçen “sikadır, çok hadis rivayet etmiştir, emin bir kişidir” ifadesi çeviride yazılmamış. Krş için bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, çev. Musa Kazım Yılmaz (İstanbul: Siyer Yayınları, 2019), 7/657; Ayrıca bkz. a.mlf., *Kitâbü't-tabakâti'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, 7/615.

²⁷⁰ İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, 5/503. Ayrıca aynı yerde İbn Sa'd onun hakkında: “Hadiste hüccet olmayan biridir.” der.

²⁷¹ Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman İbn Şahin, *Târîhu esmâi's-sikât* (Kuveyt: Dâru's-Selefiye, 1984), 204. (1230 numaralı râvi)

²⁷² Buhârî, “Edeb”, 46 (No. 6208); Hadis ile ilgili açıklama ve yorumlar için bkz. Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Ebi'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîh-i Buhârî* (Beyrut: Dâr'ul-Ma'rife, 1959), 10/592, 11/444.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ إِبْرَاهِيمَ الدِّمَشْقِيُّ، وَإِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ، قَالَا: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي فُدَيْكٍ قَالَ: حَدَّثَنِي حَمَّادُ بْنُ أَبِي حُمَيْدٍ الرَّقِئِيُّ، عَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ عَبْدٍ مُؤْمِنٍ يَخْرُجُ مِنْ عَيْنَيْهِ دُمُوعٌ، وَإِنْ كَانَ مِثْلَ رَأْسِ الذُّبَابِ، مِنْ حَشِينَةِ اللَّهِ، ثُمَّ تُصِيبُ شَيْئًا «مِنْ حُرِّ وَجْهِهِ، إِلَّا حَرَّمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ»

Abdurrahmân b. İbrâhîm ed-Dımeşkî ve İbrâhîm b. Münzir < İbn Ebî Füdeyk < Hammâd b. Ebî Humeyd ez-Zürakî < Avn b. Abdillâh b. Utbe b. Mes'ûd < **babası (olan Abdullâh b. Utbe b. Mes'ûd)** < Abdullâh b. Mes'ûd senediyle gelen rivayette Resûlullah şöyle buyurmuştur:

“Sinek başı kadar bile olsa gözünden Allah korkusuyla yaş çıkan ve bu yaşı yanaklarına degecek kadar akan hiçbir mü'min yoktur ki Allah onu ateşe haram etmesin!”²⁷³

حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة. حدثنا عبد الله بن إدريس عن يحيى بن سعيد وعبيد الله بن عمر، عن عبادَةَ بْنِ الْوَلِيدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ. قَالَ بَايَعَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ. فِي الْعَشْرِ وَالْيُسْرِ. وَالْمَنْشَطِ وَالْمَكْرِهِ. وَعَلَى أَثَرَةِ عَلَيْنَا. وَعَلَى أَنْ لَا تُنَارَعَ الْأَمْرَ أَهْلَهُ. وَعَلَى أَنْ نَقُولَ بِالْحَقِّ أَتَيْنَاكُمْ. لَا نَخَافُ فِي اللَّهِ لَوْمَةً لَائِمَةً

Ebû Bekir b. Ebî Şeybe < Abdullâh b. İdrîs < Yahyâ b. Saîd ve Ubeydullâh b. Ömer < Ubâde b. el-Velîd b. Ubâde < **babası (olan el-Velîd b. Ubâde)** < dedesi (olan Ubâde b. es-Sâmit' ten naklen der ki:

“Biz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem zorlukta ve kolaylıkta, sevinçli ve kederli anlarda, başkaları bize tercih edildiği zamanlarda kendisini dinleyip itaat etmeye, devleti yönetenlerin işlerine karışmamaya, nerede olursak olâlim hakkı söyleyeceğimize ve Allah hakkı için hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayacağımıza dair biat ettik.”²⁷⁴

SONUÇ

Hadislerin Hz. Peygamber'den (sav) aktarılması dinin gelecek nesillere ulaşmasında önem arz etmektedir. Bu görevi ifa eden râvilerin hayatları da bu ilimle iştigal eden kişilere yol göstermesi bakımından ehemmiyetli bir konudur. Bu sebeple günümüze kadar pek çok rical/tabakât kitaplarında yüzlerce râvi biyografisine yer verilmiştir. Böylece hadis nakleden kişiler hakkında aydınlatıcı bilgilerin yanı sıra “sikadır”, “zayıftır” vb. şekillerde hüküm vermek yada yorum yapmak kolaylaşmıştır. Râvileri tanıtan kitapların içinde İbn Sa'd'ın *Tabakât'*inin da önemli bir yeri vardır. İbn Sa'd, tabakât kitaplarının ilki olarak kabul edilen *Kitâbu't tabakâti'l kebîr'*in müellifi olup bahsi geçen eserinde binlerce şahsın biyografisini nakleden önemli bir âlimdir. Bu bağlamda o, başta Peygamberimiz (s.a.v.) olmak üzere sahâbenin, tabiûnun ve tebeu't-tabiûnin hayatlarını kaydederek sonraki nesillerin bu şahısları tanımalarına imkan sağlamıştır. İbn Sa'd adı geçen bu eserde tekrarlarıyla beraber toplamda 5554 kadar şahsın biyografisini aktarmaktadır.

Araştırmada ele aldığımız Medîneli Tabiûn tabakasında ortalama 890 kişinin biyografisi yer almaktadır. Bu şahıslardan 126'sının “kesiru'l-hadîs” olduklarını tespit ettik. Bu bağlamda onların, dinin iki temel kaynağından olan hadis/sünnetin gelecek nesillere aktarılmasında büyük vazife ifa ettiklerini söyleyebiliriz. Onlar hakkında İbn Sa'd, yeri geldikçe “sikadır”, “zayıftır”, “Hadisi ile

²⁷³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen*, nşr. Faysal İsa el-Bâkî el-Halebî, thk. Muhammed Fuâd Abdulkâkî (Mısır: Dâru İhyâ'il-Kütüb'il-Arabiye, 1952), "Züh'd", 19 (No. 4197).

²⁷⁴ Müslim, "İmâre", 1709.

ihdicac edildiğini görmedim.” şeklinde açıklamalar yapmıştır. Bu açıklamalar, tarihçi kimliğiyle öne çıkan İbn Sa’d’ın hadis usûlü alanında vukufiyetinin olduğu anlamına gelmektedir. Onun bu sözlerinin elbette ki hadis usûlü âlimlerince teyidi de gerekmektedir. Bunun için de ilgili râviler hakkında usul âlimlerinin kayıtları incelenmelidir. Zira bir alanda ehl-i ihtisas olanların hükmü başkalarının hükümlerine tercih edilir. Biz araştırma konusu yaptığımız kesîru’l-hadîs râvileri cerh ta’dîl açısından incelerken münekkid muhaddislerin görüşlerini de yeri geldikçe zikrettik ve İbn Sa’d ile aralarında büyük oranda görüş birliği olduğunu tespit ettik.

Bahsi geçen yüz yirmi altı şahsın rivayetlerinin *-Kütüb-i Sitte* çerçevesinde azlığının/çokluğunun tetkiki ile de İbn Sa’d’ın onlar hakkında “kesîru’l-hadîstir” ifadesi kesinlik kazanacaktır. Bahsettiğimiz mevzuların ise daha derin bir çalışmanın konusu olacağı aşikardır. Bu hususta çalışma yapacaklar tarafından konunun özellikle de hadis ve siyer özelinde farklı boyutlarıyla ele alınması sahîh hadis tasnifatı dışında kalan kaynaklarda da “kesîru’l-hadîsler” tarafından nakledilen sahîh hadis olabileceği ihtimalinin gerçeğe kavuşmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağırman, Cemal. "Müksirûn". 31/534. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Ağırman, Cemal. "Talha b. Abdillâh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/504. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ahmed Nâim, Babanzâde. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi (Mukaddime)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2. Basım, 1957.
- Âşikkutlu, Emin. "Cerh ve Ta' dîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/394-401. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Âşikkutlu, Emin. *Hadiste Ricâl Tenkîdi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1997.
- el-Beyhaki, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin. *Şuabü'l-Îmân*. thk. Ebû Hacir Muhammed es-Said. 9 Cilt. Beyrut: Dâr'ul-Kütüb'il-İlmiyye, 2000.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cûfi. *Sahîhu'l-Buhârî*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 2001.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî. *es-Sihâh fî'l-lüğati ve'l-ulûm*. haz. Nedim Maraşlı - Üsâme Maraşlı. b.y., y.y., ts.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî. *es-Sihâh tâc'ül-lüğati ve sihâh el-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdü'l-Ğafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 4. Basım, 1987.
- Çelik, Ali. "İbn Sa' d'ın Hadisçiliği". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/13 (30 Nisan 2017), 277-294.
- Demir, Abdullah. *Ebû İshâk Zâhid es-Saffâr'ın Kelâm Yöntemi*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Efendioğlu, Mehmet. "Râvi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/472-474. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, İbn Kuteybe. *Te'vîlu Muhtelif'il-hadîs*. Mekteb'ül-İslami: Müessesetü'l-İşrak, 2. Basım, 1999.
- Eren, Mehmet. *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*. Ankara: İSAM Yayınları, 2018.
- Fayda, Mustafa. "İbn Sa' d". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/294-297. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Fayda, Mustafa. "İbn Sa' d'ın Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr'i Metodu ve Özellikleri". *Bir Âlim-Bir Eser İbn Sa' d ve Tabakât*. ed. Muhammed Ali Alioğlu. 83-95. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- Fayda, Mustafa. "Vâkidî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/471-475. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Ebî'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîh-i Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Dâr'ul-Ma'rife, 1959.

- İbn Hacer, Ebu’l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el Askalânî. *Tehzîbu’t-tehzîb*. 12 Cilt. Hindistan: Matbaatu Dâirati’l-Meârif’in-Nizâmiye, 1326.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibban b. Ahmed b. Hibban ed-Dârimî el-Büstî. *es-Sikât*. nşr. Muhammed Abdülmuîd. 9 Cilt. Haydarâbad: Dâire’tül-Maarifi’l-Osmaniye, 1393.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünen*. nşr. Faysal İsâ el-Bâkî el-Halebî. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 2 Cilt. Mısır: Dâru İhyâ’il-Kütüb’il-Arabiye, 1952.
- İbn Maîn, Ebû Zekerriyya Yahyâ. *Târîhu İbn Maîn*, thk. Ahmed Muhammed Nur Seyf. 4 Cilt. Mekke: Merkezi’l-Bahsî’l-İlmî, 1974.
- İbn Manzûr, Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. 15 Cilt. Beyrut: Dâr-u Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbn Sa’d, Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zührî. *Kitâbu’t-tabakâti’l-kebîr*. 11 Cilt. Kahire: Mektebet’ül-Hanci, 2. Basım, 1434.
- İbn Sa’d, Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zührî. *Tabakâtü’l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâr’ul-Kütüb’il-İlmiyye, 1410/1990.
- İbn Sa’d, Muhammed b. Sa’d b. Menî’ ez-Zührî. *Kitâbu’t-tabakâti’l-kebîr*. çev. Musa Kazım Yılmaz vd. 11 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2019.
- İbn Şahin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman. *Târîhu esmâi’s-sikât*. Kuveyt: Dârû’s-Selefiye, 1984.
- İbn’ün-Nedîm, Ebu’l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-Verâk el-Bağdâdî el-Mu’tezilî eş-Şâfi’î. *el-Fihrist fî ahbâri’l-ulemâ’i’l-musannifîn mine’l-kudemâ’ ve’l-muhdesîn ve esmâ’i kütübihim*. thk. İbrâhîm Ramazân. Beyrut: Dâr’ul-Ma’rife, 2. Basım, 1997.
- el-İclî, Ebu’l-Hasan Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. *Ma’rifetü’s-sikât min ricâl-i ehli’l-ilm ve’l-hadîs ve min dua’fâ’i ve zikri mezâhibihim ve ahbârihim*. 2 Cilt. Suûdî Arabistan: Mektebetü’d-Dâr ve Mektebetü’l-Münevvere, 1405.
- İmam Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes el-Asbahî. *Muvatta’*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1991.
- Kallek, Cengiz. “Fukahâ-yi Seb’a”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/214. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Karman, Hayrettin vd. *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.
- el-Kâsımî, Muhammed Cemaleddin b. Muhammed Said b. Kasım el-Hallak. *Kavâidu’t-tahdîs min fînûn-u mustalahi’l-hadîs*. Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.
- Kelpetin, Mahmut. “İbn Sa’d’ın Hayatı Eserleri Hocaları ve Öğrencileri”. *Bir Âlim-Bir Eser İbn Sa’d ve Tabakât*. ed. Muhammed Ali Alioğlu. 69-83. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- Korkmaz, Nuray - Aba, Veli. “Râvî Tenkidinde Objektiflik Üzerine Bir Değerlendirme”. *Akademik Siyer Dergisi* 5 (01 Ocak 2022), 70-90.

- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sâhîh'u Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî. 5 Cilt. Kâhire: Matbaatu İsa el-Bâbî el-Halebî, 1955.
- Önkâl, Ahmet. "İbn Sa'd'ın Kitâbu't-Tabakâtı'l-Kebîr'inin İslam Kültüründeki Yeri ve Önemi". *Bir Âlim-Bir Eser İbn Sa'd ve Tabakât*. ed. Muhammed Ali Alioğlu. 95-103. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Özen, Şükrü. "Velâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/11-15. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Râşid b. Alî Hasan Hilel. "Ruvâtü'l-lezine kâle anhum İbn Sa'd kesîru'l-hadîs". *Mecelletu'l-İhyâ* 20/24 (Mayıs 2020), 91-128.
- es-Salih, Subhi. *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*. çev. M. Yaşar Kandemir. İstanbul: İFAV Yayınları, 2017.
- es-Sehâvî, Şemseddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed b. Ebî Bekir b. Osman b. Muhammed. *Fethu'l-muğîs*. thk. Ali Hüseyin Ali. 4 Cilt. Mısır: Mektebe'tüs-Sünne, 2003.
- Sezgin, Fuat. *Târîhu't-türâs'il-arabî*. çev. Muhammed Fehmi Hicâzî. nşr. Câmî'at'ül-İmâm Muhammed b. Suûd'il-İslâmî. 4 Cilt. Suûdî Arabistan: Câmî'at'ül-İmâm Muhammed b. Suûd'il-İslâmî, 1991.
- et-Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünen*. 5 Cilt. Mısır: Mektebetü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.
- Uğur, Mücteba. "Ebû Seleme b. Abdirrahman b. Avf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/228. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Üzüm, İlyas. "Kaderiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/64-65. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- ez-Zehebî, Şemseddîn Ebu Abdullah. *Tehzîbu't-tehzîb*. nşr. Fâruk el-Hadîse. thk. Ganîm Abbâs Ganîm - Mecdi es-Seyyid Emîn. 11 Cilt, 2004.
- ez-Zehebî, Şemseddîn Ebu Abdullah. *Tezkiretu'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübî'l İlmiyye, 1998.